

*Yard. Doç. Dr. Mustafa ALKAN

**TÜRK TARİHİ ARAŞTIRMALARI AÇISINDAN
VAKIF KAYITLAR ARŞİVİ**

Osmanlı Devleti'nde divanda vakıf işleri görüşüldüğü sırada selâtin vakıflarının nâzırı **dâru's-saâde ağası, Haremeyn vakıfları müfettişi, Evkaf muhasebecisi ve mütevelliler** hazır bulunurdu. Devlet hizmetleri ile vakıf hizmetleri birbirine sıkı bir şekilde bağlıydı. Şehir ve kasabalarda halkın bayındırlık, eğitim-kültür, sağlık ve sosyal yardım hizmetleri büyük ölçüde özerk yönetilen vakıflar tarafından karşılanıyordu. Bundan dolayı, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşuna kadar, vakıflarla ilgili meseleler divanda görüşülür, alınan kararlar da kayda geçirilirdi. Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin teşekkülünden sonra gerek dâru's-saâde ağalarının, gerek onların uhdesindeki vakıfların nezâretinde bulunan görevlilerin tuttukları vakıf kayıtları, bu nezârete devredilmiştir. Bundan sonra Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti, vakıf kayıtlarını daha düzenli bir şekilde tutmuştur. İşte Vakıf Kayıtlar Arşivi, nezâret öncesi ve sonrası tutulan bu kayıtlardan teşekkül etmiştir. Vakıf Kayıtlar Arşivi, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin son zamanlarında İstanbul Atîk Ali Paşa Medresesi'nde muhafaza edilmiştir. Gündüzleri üzerinde çalışmak icap edince defterler, Vakıf Kayıtlar Kalemine getirilir, iş bitince bu mahzene tekrar iade olunur ve mahzen akşamları kapatılarak mühürlenirdi¹³.

Vakıf Kayıtlar İdaresi, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kaldırılması ve Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşekkülünden¹⁴ sonra, bir süre daha İstanbul'da kaldıysa da, 26 Şubat 1936 tarihinde Ankara'ya, Vakıflar Genel Müdürlüğü binasına nakledilmiştir¹⁵.

Vakıf Kayıtlar Arşivi, esâsen bağlı bulunduğu resmî kuruma hizmet etmek üzere kurulmuştur. Bununla birlikte VGMA, vakıf araştırmacıları için, en önemli kaynak koleksiyondur. Burada tasnif edilmiş değişik numara, tarih ve muhtevaya ait 2376 kütük defteri vardır. Bu defterlerden 197'si orijinal hat, tezhip ve cilt bakımından eşsiz kıymette olup, özel kasalarda muhafaza edilmektedir. Orijinal veyâ sûret bu defterlerde, resmî söyleme göre,

yaklaşık 237500 belgenin olduğu tahmin edilmekte olup¹⁶, gerçek sayı ise bu rakamın çok çok üstündedir¹⁷. Bu belgelerin 27019'u vakıfların hukukî temeli olan vakfiye ve zeyl vakfiyelerdir. Diğerleri ise i'lâm, kayd-ı hakanî, ferman, berat, hüccet, tafsil, hulâsa, şart tebdili, tevzin cetveli, irade-i seniyye, Şûrâ-yı Evkaf ve Şûrâ-yı Devlet kararları, zabıt ve benzeri belgelerden oluşmaktadır (Tablo: 1).

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı çalışanları gündelik işlerin yanında Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunan söz konusu belgeler üzerinde şu çalışmaları yapmaktadır:

1. Fihrist Tanzimi Çalışmaları,
2. Vakfiyeleri Yeni Harflere Çevirme Çalışmaları,
3. Karteks veya Bilgisayar Veri Çalışmaları,
4. Mikrofilm Çalışmaları,
5. Vakıf Belgelerini Elektronik Ortamda Toplama Çalışmaları,
6. Türk Vakıfları Araştırma Merkezi.

1. Fihrist Tanzimi Çalışmaları:

Vakıfların isim, şahsiyet ve vakfiye numaralarının kayıtlı olduğu Atîk Esas, Yeni Esas ve Vakfiye Defter Fihristleri eski vilâyet taksimatına göre düzenlenmişti. Cumhuriyet'ten sonra, Türkiye'deki vilâyet (il) sınırları ile bu vilayetlere bağlı bazı idarî birimlerin isimlerinin değiştirilmesi, söz konusu fihristlerin kullanımını

¹³H. B. Kunter, *agm.*, s. XXI-XXIII.

¹⁴Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1924, 18/223-9/6; TBMM Zabıt Ceridesi, 1970, s. 21-24.

¹⁵H. B. Kunter, *agm.*, s. XXI-XXIII.

¹⁶*Son On Yılda Vakıflar* (1980- 1990), s. 71-2.

¹⁷Yaptığımız bir araştırmaya göre, sadece Adana Sancağı dâhilinde bulunan kazaların (Adana, Karaisalı, Saruçam, Ayas-Berendi ve Yüreğir) Hurufat defterlerinde 6000'den fazla tevcihât kaydı bulunmaktadır. Bu belgeleri Excel programıyla bilgisayara yükledik, bunlar başka bir araştırmada değerlendirilecektir.

metodolojik yazıyı, diğer pek çok konuda olduğu gibi, yine M. Fuad Köprülü yazmıştır². Aynı dönemlerde, Ö. L. Barkan, diğer araştırmalarının yanında vakıf konusuna da eğilmiş, vakıf müessesesi tarihiyle ilgili kaynaklardan örnek araştırmalar yayınlamıştır³. Daha sonraki dönemlerde vakıf müessesesi üzerine yapılan inceleme yazılarında, araştırmacılar istifade ettikleri kaynak türleri hakkında bilgiler vermişlerdir⁴. VGM yayını olan Vakıflar Dergisi⁵ başta olmak üzere bir takım süreli yayınlarda⁶ veya müstakil olarak⁷ örnek vakfiyeler yayınlanmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)⁸, Şer'îyye Sicilleri Arşivi (ŞSA)⁹ ve Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA)¹⁰ hakkında daha fazla yazı yazılmıştır¹¹. Bu makalede, söz konusu düşünceden hareketle, Vakıf Kayıtlar Arşivi'nin **Türk tarihi araştırmalarındaki yeri**, yine bu arşivde bulunan belgelerle anlatılmaya çalışılacaktır. Makalede öncelikle, **Vakıf Kayıtlar Arşivi'nin kuruluşu** ve faaliyetleri kısaca ele alındıktan sonra, arşivde bulunan **vakıf defterler, dosyalar ve belgeler** tasnif ve tahlil edilecek, nihayet bulgular sonuca yazılacak ve istifade edilen belgelerden örnekler makalenin sonuna eklenecektir. Makalenin amacı, Vakıf Kayıtlar Arşivini ve burada bulunan belgeleri araştırmacılara tanıtmaktır.

Vakıf Kayıtlar Arşivi, "vakıf gayrimenkulların tapusu mesâbesinde olan vakfiye, ferman, berat, ahkâm, hüccet ve sair vesikalarla tarih boyunca vakıfların tesis ve tanzimi ile ilgili her türlü belge ve evrâk"tan müteşekkil bir fondur¹².

Vakıf Kayıtlar Arşivi, H.1242/M.1826 yılında Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kurulmasından önce, merkezde selâtin vakıflarının nâzırı dârû's-saâde ağası, Haremeyn vakıfları müfettişi, Evkaf muhasebecisi ve muhtelif makamlar tarafından tutulan defterler ile Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kurulmasından sonra bu nezârete bağlı merkez ve taşra teşkilâtları tarafından tutulan defter ve kayıtlardan oluşmuştur.

²M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", *Vakıflar Dergisi*, I, (1938), s. 6; "Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi* II (1942), s. 1-36.

³Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" *Vakıflar Dergisi*, II (1942a) 279-386; "Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Vakıflarının İdari-Malî Muhtariyeti Meselesi", *Türk Hukuk Tarihi Dergisi*, I (1944), s. 11-25; "Şer'î Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 6, 1(1940) 165-181; 1942b, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonomi'nin Hukukî ve Malî Esasları", *Kanunlar* I, İstanbul 1942; "İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti", *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980, 151-208; "Şehirlerin Teşekkül ve İnkişâf Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmâret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı: 23, 1-2 (1962-1963), s. 239-296.

⁴Birkaç misâl: Bahaeddin Yediylıdız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 4-8; Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü* (1585-1683), Dilek Matbaası, Sivas 1998, s. 22-24; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, TDV Matbaa, Ankara 1995, s. 9-16; Mustafa Alkan, *Adana'nın Bütüncül Tarihi Çerçevesinde, Adana Sancağı Vakıflarının Analizi, TÜSOKTAR Veritabanına Dayalı Bir Araştırma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 10-19.

⁵İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi* (VD), S. V, Ankara 1941, s. 277-318; Aynı yazar, "Niğde'de Karamanoğlu Ali Bey", *VD*, II, (1942), 4-5; Münir Aktepe, "XVIII. Yüzyıl Vezirlerinden Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'ya ait Vakfiyeler", *VD*, VIII, Ankara 1969, s.15-35; Halil Sahilloğlu, "Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesiyle Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi", *VD*, X, (1979), s. 136-141, İh...

⁶Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba Vakfiyesi ve Hayatı", *Bellekten*, XI, 1947, 197-235; İlhan Şahin, "Ahi Evran Vakfiyesi ve Vakıflarına Dair", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, (1985), s. 325-474.

⁷Tahsin Öz, *Fatih'in Vakfiyesi*, İstanbul 1935, 149 s; K. Edip Kürkçüoğlu, *Süleymaniye Vakfiyesi*, VGM yayını, Ankara 1962, 54+110 s.

⁸Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, 2. baskı, İstanbul 2000.

⁹Şer'îyye Sicilleri, III, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000.

¹⁰Yılmaz Kurt, "Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi Vakf-ı Cedid Tasnifi Katalog Çalışması", Selçuk Üniversitesi, Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, (7-9 Nisan 1999), *Bildiriler*, Konya 2000, s. 455-475.

¹¹Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Numune Matbaacılık, İstanbul 2001, s. 46-81.

¹²Başbakanlık VGM Arşiv Yönetmeliği, *Resmî Gazete* (RG), 7.2.1989, Kanun: 20073.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtlar Arşivi, Selâtin ve Haremeyn vakfî nâzırları, Evkaf muhasebecileri ve mütevelliler tarafından tutulan kayıtlar ile Evkaf Nezâreti ve Vakıflar Genel Müdürlüğü personeli tarafından tutulan kayıtlardan oluşmaktadır. Bugün, Vakıf Kayıtlar Arşivi dairesi çalışanları, günlük işlerinin yanında arşivcilik işlemleri ile de uğraşmaktadırlar. Burası, 2376 vakıf kütük defteri ve 40280 vakıf kayıt dosyasında bulunan yarım milyonu aşkın belge ile, Türkiye'nin dokuz buçuk asırlık hafıza merkezlerindedir. Bu belgeler, özel olarak Türkiye'de vakıf müessesesinin, genel olarak ise Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin kaynaklarıdır. Vakıflarla ilgili bu belgelerin tasnif edilerek kataloglarının yapılması, okunarak elektronik ortama aktarılması, hem vakıf müessesesinin, hem de Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin yazılmasına hız kazandıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Vakıf Müessesesi, Evkaf Nezâreti, Vakıf Kayıtlar Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü.

THE ARCHIVES OF FOUNDATIONS IN THE VIEW OF TURKISH HISTORICAL RESEARCH

ABSTRACT

The Archive of Foundation Registrations at The General Directorate of Foundations consists of registrations recorded by the Ministers of Selâtin and Haremeyn Foundation, Accountant and Trustees of Foundations, Ministry of Foundations (1826), and the General Directorate of Foundations, respectively. Today, the staff members at the Archive of Foundation Registrations deal with archiving along with daily works. This organization has been one of memory centers of Turkey with 2376 register books and over half a million registered documents in 40.280 foundation registration files for nine and half centuries. These documents are the sources of both foundation

institution of Turkey in particular and the social, cultural and economic history of Turkey in general. Preparing and classifying catalogues of the foundations documents, and transferring them into electronic form will contribute to writing the history of the social, cultural and economic history of Turkey and the history of foundation institution.

Key Words: Foundation, Foundation Institution, The Ministry of Foundations, The Archive of Foundation Registrations, The General Directorate of Foundations.

GİRİŞ

Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) Vakıf Kayıtlar Arşivi (VGMA) hakkında, VGM Kültür ve Tescil Dairesi çalışanları tarafından kaleme alınan birkaç tanıtma yazısı dışında, akademik titizlikle bir inceleme yazısı yazılmamıştır. Bu tanıtma yazılarına, arşiv personelinin tasnif çalışmaları rakamsal olarak eklenerek, Vakıf Haftası ve kongrelerinde sunumu tekrar edilegelmiştir¹. Vakıf vesikaları hakkında ilk

*Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü; alkanm@gazi.edu.tr; mustafaalkan65@hotmail.com

¹Vakıf Kayıtlar Arşivi hakkında ilkyazı, Vakıf Kayıtlar Mümeyyizi Mahmut Yazır tarafından yazılmış (*Vakıf Kayıtlar Rehberi*, 1939), fakat yayınlanmamıştır. Daha sonra aynı yazar tarafından "*Eski Yazıları Okuma Anahtarı*" adında bir kitap yayımlanmıştır (İstanbul 1942, VGM Neşriyatı). Bu kitabın başına giriş mahiyetinde, Vakıf Abideler ve Neşriyat Komisyonu Reisi Halim Baki Kunter, "Vakıf Kayıtlar Arşivi'ndeki Tarihî Vesikalar" (Sayfa: XV-XXIII) adlı sekiz sayfalık bir makale yazmıştır. Bu tarihten sonra Vakıf Haftası ve kongrelerinde Vakıf Kayıtlar Arşivi üzerine konuşan tüm yetkililer, söz konusu bu yazıya, konuşma tarihine kadar Vakıflar Arşivinde yapılan hizmetleri rakamsal olarak birkaç sayfada ifadenin dışında bir şey söylenmemiştir. Bkz. Niyazi Bayraktaroğlu, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi" *Vakıflar Bülteni*, VGM Yayını, İstanbul 1970, s. 94-95; "Vakıf Kayıtlar Arşivi, Yayın ve Tanıtma hizmetleri, ...", *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, VGM yay., Ankara 1973, "Arşiv ve Yayın Hizmetleri", *Vakıflar ve Vakıf Hizmetleri*, VGM yay., Ankara 1978; İbrahim Ateş, II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık 1984): *Konuşmalar ve Tebliğler*, VGM Yayını, Ankara 1985, s. 26-31; *Son On Yılda Vakıflar (1980-1990)*, (haz. İbrahim Ateş, Sadi Bayram, Ülkü Özsoy), VGM yayını, Ankara, s. 71-72; http://www.vgm.gov.tr/07_kutuphane01.html

zorlaştırdığı gibi, bu fihristler yeterli de değildi¹⁸. Bundan dolayı, yeni vilâyet taksimâtı ve isimlere göre, Vakıf Fihrist Defterleri yeniden düzenlenmiştir. Bugün itibariyle bütün illerin fihristleri tamamlanmış, dahası fihrist bilgileri bilgisayar veri tabanına yüklenmiştir.

2. Vakfiyeleri Yeni Harflere Çevirme

Çalışmaları: Vakfiye sayısı daha henüz netleşmemiş olmakla beraber, söz konusu vakfiye, mükerrer vakfiye ve zeyl vakfiyelerden 24.853 adedi eski Türkçe harflerle (Osmanlıca), 1945'i de Arapça olarak yazılmıştır. Arapça vakfiyelerden 1502'si Türkçe'ye tercüme edilmiş, 443'ü ise Türkiye sınırları dışında kalmış olan vakıflara ait olduğundan henüz tercüme edilmemiştir. Bugün itibariyle, Osmanlı harfleri ile yazılmış 24.853 Türkçe (Osmanlıca) vakfiyenin¹⁹, en az 17000'inin yeni Türk harflerine çevrildiğini öğrenmiş durumdayız.

3. Karteks veya Bilgisayar Veri

Çalışmaları: 1990'lı yıllardan önce vakıflar ile ilgili bilgileri kolaylıkla elde edebilmek için bir "karteks çalışması" yapılmıştı. Hatta 01.10.1984 tarihine kadar 83 vakfiye defterinde olan 17902 vakfiyenin karteks işlemleri tamamlanmıştı. O zaman kartekslere; vakfın adı, vakfın bulunduğu yer, vakfiye tarihi, defter numarası ile sayfası, şahsiyet kayıt numarası, mal varlığı, hayır şartı, idare şekli ve türü gibi temel bilgiler yazılmıştı²⁰. Bugün bu karteks bilgileri bilgisayar veri tabanına yüklenmiştir. Meselâ, veri tabanında "Merzifonlu Kara Mustafa bin Oruç Vakfı" için yapılan bir sorgulamada, söz konusu veri tabanına girilmiş tüm vakıf kayıtlarının (425 adet) dökümünü almak mümkündür. Vakıf araştırmalarında, fihrist defterlerinde geçen vakıf künye bilgilerini bilgisayar veri tabanı ile karşılaştırarak almak gerekir.

4. Mikrofilm Çalışmaları:

Çalışmaları: Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıflara ait belgelerin tasnifini yapmak, defterlerin yıpranmalarını

önlemek ve vakıf araştırmalarına ortam hazırlamak için bir mikrofilm sistemi kurmuş, defterlerin mikrofilmlerinin çekimlerini de büyük ölçüde tamamlamıştır. Defterlerin bir mikrofilm koleksiyonu, Vakıf Kayıtlar Arşivine, bir koleksiyonu da Ulus'taki Türk Vakıfları Araştırma Merkezine konularak, araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Şimdi bir araştırmacının, arşivdeki orijinal defterlere temas etmeden çalışmasını tamamlaması mümkündür.

5. Vakıflarla İlgili Tüm Belgelerin Bir Elektronik Veri Tabanında Toplanması:

Vakıflarla ilgili belgelerin elektronik ortamda toplanması, dijital örneklerinin alınması, Arapça belgelerin Türkçe'ye tercüme edilmesi, Osmanlıca belgelerin yeni Türk harflerine aktarılması (transkripsiyon) ve kataloglarının oluşturulması amacıyla 2003 yılı Haziran ayından itibaren VGM yeni bir çalışma başlatmıştır. Hazırlanan proje için ilk defa 21.11.2003 tarihinde, ikinci defa 20.07.2004 tarihinde ihaleye çıkmış, ancak çeşitli hukuki sebeplerle ihaleler iptal edilmiştir. İlgili proje son olarak, 29.12.2004 tarihinde tekrar ihale edilmiştir. Projeyi şimdi (05.09.2007) SENTİM Firması yürütmektedir²¹.

6. Türk Vakıfları Araştırma Merkezi:

Vakfın, Türk kültürü içindeki yeri ve önemini belirlenmesi, vakıflarla ilgili meselelerin araştırılma mecburiyeti ve Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nın 875. maddesinin "Türk ilim, kültür ve düşünce tarihinin ortaya çıkarılması amacıyla bir araştırma başlatılacaktır" hükmüne dayalı olarak, Türk Vakıfları Araştırma Merkezi, 24 Nisan 1998 tarihinde Ankara'da kurulmuştur. Bu merkezin, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kurulması düşünülen Türk Kültürü Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi'nin de temelini

¹⁸İ. Ateş, *agm.*, s. 31.

¹⁹*Son On Yılda Vakıflar (1980-1990)*, s. 71-2.

²⁰İ. Ateş, *agm.*, s. 31.

²¹<http://www.vgm.gov.tr/09duyurular>.

oluşturacağı düşünülmektedir²². Vakıf Kayıtlar Arşivi'nden belge almak isteyen bir araştırmacı, öncelikle bu merkezden alacağı belgelerin künyelerini tespit etmek durumundadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Vakıf Kayıtlar Arşivi, vakıfların idaresi ve vakıf müessesesi açısından olduğu kadar tarih, sanat tarihi, sosyoloji, coğrafya, dil ve edebiyat açılarından da incelenmesi gereken son derece önemli belgeler koleksiyonudur. Söz konusu vakıf müessesesi ve belgeler koleksiyonu için M. Fuad Köprülü şunları yazmıştır:

"Vakıf müessesesi, orta ve yeni çağlar Türk ve İslâm dünyasını tetkik için birinci derecede mühim bir kaynaktır.

İlim dünyasının kolayca erişebileceği vakıf vesikaları, yalnız vakıf müessesesini hukukî ve tarihî bakımlardan aydınlatmakla kalmayacak; tarihimizin her şubesine aydınlatabilecek yeni vesikalar elde edilmiş olacaktır. İktisidî Tarih, İctimaî Tarih, Şehir Tarihî, İskân Tarihi, Tarihî Topografya, İdarî ve Mâlî Tarih, Dinî Tarih hülâsa eski Türk cemiyetinin dahilî bünyesini, muhtelif içtimaî tabakaların hayat şartlarına, hukukî, içtimaî münasebetlerini bize gösterecek bütün tarih şubeleri bundan en büyük istifadeyi temin edecektir. Şehirlere nasıl iskân edildiğini, yeni mahallelerin nasıl teşekkül ettiğini, muhtelif sanat mensuplarının nerelerde temerküz ettiğini, muhtelif ticarî faaliyetlerinin inkişâf derecesini, muhtelif halk tabakalarının hayat seviyelerini, eşya ve para kıymetlerini, muhtelif vergilerin mahiyetini, ilmî ve dinî müesseselerle içtimaî yardım müesseselerinin inkişafını bize vesikalar anlatacaktır. Daha ziyade askerî ve siyasî vakaları, hükümdarların ve büyük ricalin hayat ve sergüzeştlerini anlatmakla iktifa eden kroniklerin arada bir tesadüf kabilinden bahsettikleri umumî hayatı yani cemiyetin hakiki bünyesini asıl bu vesikalar sayesinde öğrenebileceğiz... O halde milli tarihimizin birçok meçhul cephelerini bize gösterecek olan bu vakıf vesikaları üzerinde sağlam bir planla çalışmaya başlayalım...

*Bu vesikalar birinci derecede mühim tarihî kaynaklar olarak yalnız millî tarihimize değil, bütün dünya tarihine büyük bir hizmette bulunmuş olacaktır"*²³.

M. Fuad Köprülü'nün tarih yazıcılığı için önemini işaret ettiği, VGM Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunan defterlerin künyelerinin yazıldığı 1769 numaralı *Arşiv Defterlerinin Fihristi Defteri*'nde²⁴; eski ve yeni numaraları, adları ve tarihleri yazılmış 2335'i seri halde 2376 adet **Arşiv Kütük Defteri** ile kutularda muhafaza edilen 40280 **dosya** vardır. Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunan bu defter ve dosyalarda yarım milyonu aşkın **belgenin** bulunduğu söylenebilir²⁵. Bunlar;

I- DEFTERLER

VGM Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde orijinal veya sûret, çok değişik boyutlarda defterler vardır. Genellikle Padişah, Sultan ve Paşa vakfiyeleri olan orijinal nüsha defterler; boyut, hat ve süslemeleri itibariyle türünün eşsiz örnekleridir²⁶. Diğer defterlerin ise küçük, orta ve büyük boyutlu örnekleri vardır. Meselâ, Yeni Esas defterleri büyük boyutta olup, eni 39 santim, boyu 54 santim ve 390 sayfa civarındadır²⁷. Atik Esaslar ise küçük boyutlu olup, eni 15 santim, boyu

²²2762 sayılı Kanun ve 8. 6. 1984 tarihli 227 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname; <http://www.vgm.gov.tr/07kutuphane04.html>.

²³M. Fuad Köprülü, *agm.*, s. 6; "Vakıf Müessesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, II, (1942), 1-36. Köprülü'nün vakıflarla ilgili makaleleri toplanarak kitap halinde tekrar yayınlanmıştır. Bkz. M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1983.

²⁴VGMA, *Arşiv Defterlerinin Fihristi*, Numara: 1769; Bu defterdeki kayıtlara ulaşmamızda yardımcı olan Burhan Turgut Toy ve İsmail Aykan beylere teşekkür ediyorum.

²⁵2007 yılının başında, "vakıflarla ilgili tüm belgelerin toplanması projesi" kapsamında, Vakıflar Bölge Müdürlüklerinde tutulan -kamyonlar dolusu- eski ve yeni defter ve dosya VGMA'da toplanmıştır. Halen bu yeni defter ve dosyaların tasnifi sürdüğünden araştırma dışı tutulmuştur. M. Alkan.

²⁶*Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar*, s. 178.

²⁷VGMA, *Yeni Esas*, 20, Numara: 133, s. 1-393.

41,5 santim ve 700 sayfa²⁸ civarındadır. Defterlerin çoğunluğu seri (2335 adet) halde, Padişah, Sultan ve Paşa vakfiyelerinde olduğu gibi, az bir kısmı da müstakil (41 adet) haldedirler. Genel olarak defterler; *fihrist*, *vakfiye*, *vakıf idaresi* ve *hukuku*, *vakıf görev tevcihleri*, *vakıf sistemi* ve *harcama kalemleri* ile ilgili belgeleri ihtiva etmektedir. Bazı defterlerde, deftere türünün adını veren belgelerin dışında farklı belgeler de bulunmaktadır²⁹. Defterler şöyle tasnif ve tahlil edilebilir:

A. Fihrist Defterleri

1. Hazine Defterleri: Hicrî 1300 (Milâdî 1882) tarihinden önceki şahsiyet kayıtları bu defterlerdedir. Bu defterler, daha çok İstanbul'la ilgili olup, özellikle padişah, sultan ve paşaların kurdukları vakıf kayıtlarını içermektedir. Bunların bir kısmı, Hicrî 1300 (M. 1882) tarihinden sonra yeni şahsiyet defterlerine nakledilmiştir. Nakledilmeyenler ise bu defterlerdedir. Hazine defterlerine "*Atik Şahsiyet Defterleri*" de denilmektedir. Bunlar 610 adet olup, şu özellikleri taşımaktadır:

Defterler siyâkat yazısı ile tutulmuştur,

Defterlerde şahsiyet kaydının dışında hüccet, ilâm ve vakfiyelere de rastlanılmaktadır,

Defterlerin Der-Saadet, Anadolu, Rumeli ve Haremeyn gibi serileri vardır (Ek 1).

2. Esas Defterleri: Esas defterleri, Hicrî 1300 (M. 1882) tarihinden sonra tutulmaya başlanmıştır. Bunlar, vakıfların şahsiyet kayıtları ile görevlilerin tayin, terfi ve tedâvül işlemlerini ihtiva etmektedir. Bu defterlere "*Yeni Şahsiyet Defterleri*" de denilmekte olup, 136 adettir³⁰. Esas defterleri şu serilerden oluşmaktadır:

1) Muhtelif Şahıslara Ait Esaslar: Tekke ve zâviye, nüküd ve avârız vakıfları, kürsî şeyhleri ve muhtelif şahıslara ait esaslar kayıtlıdır.

2) Der-Saadet Esasları (Nu: 1-28): Ayasofya, Fatih ve Süleymaniye gibi büyük

külliyelerin esasları başta olmak üzere, padişah ve sultan vakıflarının esasları ve ordu imamlarına ait esaslar kayıtlıdır.

3) Anadolu Esasları: Vilâyet esasına göre tutulmuştur. Meselâ, Konya (7 adet) ve Bursa (11 adet) esasları gibi. Bazı vilâyetlerin esasları -Adana, Trablusgarb ve Şam gibi- karışık tutulmuştur.

4) Haremeyn Esasları: Mekke ve Medine vazâyif, memûrîn, ferâşet, maâşât ve Duâgû Esas Defterleri (nu: 840-863) bulunmaktadır.

Esas Defterleri, H.1300 (M. 1882)'den önce tutulan atik şahsiyet kayıtlarının aktarılması ve Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nce tescil edilen ve her türlü kaydın tutulduğu vakıf kayıtlarından oluşmaktadır. Bu kayıtların ekseriyetinde olmasa bile -kimilerinde sadece vakfın ismi geçmektedir-³¹ bir şahsiyet kaydında; şahsiyet kaydının numarası, vazife türü, hizmet mahalli, vazifenin özelliği, görevlinin ismi, görev tevcih tarihi, vakfın ismiyle hayrât ve akarâtın mahâl ve mevkii, vâkıfın şartı, buralara tayin ve terfi olan görevliler ve ücretleri, vakfın mahiyeti (mülhâk veya mazbût), intifâ hakkı ve nihâyet vakfiyenin kayıt tarihi ile özet vakfiye bilgilerini (vukûât) bulmak mümkündür (Ek 1).

3. Vakfiye Fihrist Defterleri: Vakfiye Fihrist Defterleri üç gruba ayrılmıştır. Bunlar; 1) Vakfiye Fihristleri (3 cilt), 2) İl Fihristleri (Her il için ayrı), 3) İstanbul Fihristi (Padişah, Sultan ve Paşalara aittir).

²⁸VGMA, *Atik Esas*, Numara: 6, s. 1-704.

²⁹Meselâ, Vakfiye Defterleri'nde, hüccet ve ilâmlara (VGMA, *Yeni Vakfiye Defteri*, 1759, s. 301-302); Ferman Fihristi Defterleri'nde ilmühâber kaydına (VGMA, *Ferman Fihristi Defteri*, 765, s. 28-29); Ahkâm Defterleri'nde de tayin kayıtlarına (VGMA, AD, 971, 125-127) rastlamak mümkündür.

³⁰Bütün defter serilerinde olduğu gibi, bu seride defterlere verilen bazı numaralarda birden fazla kayıt bulunmaktadır. Meselâ, Konya fihristi 7 adet olup 9, 9/1-6 şeklinde sıralanmıştır.

³¹VGMA, *Menemencioğlu Vakfı*, Esas 2/1: 2023, VGMA, *Haseki Vakfı*, Esas 2/1: 548, gibi isim ve deftere kayıt tarihinden başka bilgi yoktur.

Vakfiye Fihrist defterleri, eski vilâyet taksimatına göre, vâkıfların adları ile şahsiyetlerinin hangi Esas defterinde kayıtlı olduğunu gösteren ön bilgilerden ve Vakfiye, Hazine ve Esas defterlerindeki kayıtlardan hareketle oluşturulmuştur. “Umûmî Vakfiye Fihristi” (3 Cilt) de denilen bu eser, “Amasya Tarihi” müverrihi Hüseyin Hüsameddin tarafından, onun Vakıf Kayıtlar İdaresi Mümeyyizliğinde bulunduğu sırada hazırlanmıştır. Eser, Hüseyin Hüsameddin’in el yazısı ile kaleme alınmıştır³². İl Vakfiye Fihrist Defterleri, yeni vilâyet taksimatına göre, Umûm Vakfiye Fihristi, Hazine, Vakfiye, Esas defterlerindeki kayıtlardan hareketle yeniden düzenlenmiştir. Ayrıcalık gösteren padişah, sultan ve paşalara ait vakfiyelerin fihrist kayıtları, İstanbul Fihrist Defteri’nde toplanmıştır. Bugün vakfiye fihrist defterlerinin sayısı 94’e ulaşmıştır (Ek 2).

4. Ferman Fihristi Defterleri:

VGMA’da bulunan 242 adet Ferman Tafsil Defterinde kayıtlı bulunan fermanları aramayı kolaylaştırmak için düzenlenmiş fihristler olup, 4 adettir. Ferman Fihristi defterleri de diğer pek çok defter gibi, tamamen ferman fihristlerinden müteşekkil değildir. Meselâ, 765 numaralı defterde oldukça fazla ilmühaber fihristi kaydı vardır³³. Bu defterlerden ikisi Anadolu (Evel, Sâni), diğer ikisi de, İstanbul ve Rumeli’ye aittir (Ek 3a-b).

B. Vakfiye ve Benzerî Belgelerin Bulunduğu Defterler

1. Vakfiye Defterleri: Müstakil veya müşterek vakfiyelerin yazılı olduğu defterler olup, 623 adettir. Bazı padişah, sultan ve paşalara ait müstakil vakfiye defterleri³⁴ dışında, seri halde 6 kategori vakfiye defteri vardır. Bu seri şöyle sıralanmaktadır:

- 1) İstanbul Vakfiye Serisi (570-577),
- 2) Mücedded Anadolu Serisi (578-619),

- 3) Küçük Evkaf Serisi (623-633),
- 4) Haremeyn Mukataa Serisi (730-733),
- 5) Haremeyn Serisi (734-748),
- 6) Rumeli Vakfiye Serisi (987-996).

Bir bölge ile ilgili vakfiyeler, Vakfiye, Hazine (Atik Şahsiyet) ve Esas (Yeni Şahsiyet)³⁵ defterlerine ait fihristlerin taranması ile tespit edilebilir. Bazı hatalı kayıtlar olsa da³⁶ bu fihristler vakfiyelere ulaşmada kolaylık sağlamaktadır. VGM Kültür ve Tescil Dairesi çalışanları bu bilgileri, hâlen Genel Müdürlük bilgisayar veri tabanına yüklemektedirler. Yeni araştırmalarda vakfiye ve vakıf kayıtları, adı geçen veri tabanı bilgileri ile karşılaştırılarak alınmalıdır.

VGMA’daki vakfiyeleri, kuruluş tarihleri itibariyle dört gruba ayırmak mümkündür. Bunlar şöyle sıralanabilir:

Osmanlı devrinden önceki vakfiyeler (H. 410-699 / M. 1019-1299),

Osmanlı devrine ait vakfiyeler (H. 699-1336 / M. 1299-1920),

T.B.M.M. Hükûmeti ve Türkiye Cumhuriyeti devri vakfiyeleri (H. 1336-1342 / M. 1920-1926),

1926-1967 tarihleri arasında Medenî Kanun hükümlerine göre kurulan tesis senetleri ile 1967 tarihinde kabul edilen 903 sayılı Kanun hükümlerine göre kurulan vakıflara ait vakıf senetleri.

³² H.Baki Kunter, *age.*, s. XVIII.

³³ VGMA, *Ferman Fihristi Defteri*, s. 4-5.

³⁴ Meselâ, *Laleli Sultan Mustafa Han-ı Sâlis Vakfiyesi*, VGMA, Numara: 642; *Mihrimah Valide Sultan Vakfiyesi*, VGMA, Numara: 636; *Merzifonlu Mustafa Paşa Vakfiyesi*, VGMA, Numara: 641.

³⁵ *Adana, Suriye ve Trablusgarp Fihristi*, Numara: 164; *Uşak Fihrist Defteri*, Numara: 2305.

³⁶ *Uşak Vakfiye Fihristi Defteri* (UVFD)’nde geçen vakıflardan birisinin (Uşak, Kırkyaran Köyü, *Bakkal Mehmet Ağa Camii Vakfı*) Uşak Kazası sınırları dahilinde olmadığı anlaşılmıştır. İlgili vakfın vakıf-nâmesini incelediğimizde bu vakfın Kütahya Sancağına tâbi Gediz Kazasına bağlı bir köyde (Kırkyaran köyü) olduğu (VGMA, *Mücedded Anadolu Defteri* (MA), 601/25) görülmüştür.

Vakfiyeler, başta kadının, bazı hâllerde sultanın tasdik yazıları, imza ve mühürleri dışında, giriş, vakfın hizmet şartları ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır;

1) Giriş bölümünde (dibâce); Allah'a hamd, Peygamber ve ashabına salât ve selâmın yer aldığı duâ, vakıf kurma gerekçesinin âyet ve hadislerle anlatıldığı gerekçe kısımları,

2) Ana bölümde (vakfın hizmet şartları); vâkıfın, tescil mütevellisinin ve şahitlerinin, tescil yeri, akar ve hayrâtın yapım, bakım, idare ve görevlileri ile ilgili şartları,

3) Sonuç bölümünde de; vakfın geleceği ile ilgili şartlar, duâ ve bedduâ kısmı, vakıf müessesinin hukukî durumu, vakfın kuruluş tarihi ve tescil şahitlerinin yazıldığı şuhudü'l-hâl kısımları bulunmaktadır³⁷.

Vakfiyeler, vakfın kurulduğu mahallin mahkemesi tarafından tescil edilen belgeler olduğundan, güvenilirlik derecesi çok yüksektir (Ek 4).

2. Tercüme Defterleri: Bu defterler, Arapça vakfiye, i'lâm ve hüccetlerin Türkçe'ye tercümeleri ile Osmanlıca vakfiyelerin yeni harflere aktarılarak yazıldığı defterler olup, toplam 43 adettir. Tercümeleri önceleri yevmiyeli mütercimler yapar, baş mütercim kontrol ettikten sonra, Tercüme defterlerine yazılarak, mütercimler, arşiv şubesi müdürü ve daire başkanının imzaları ile kayıt altına alınır³⁸. Bugün ise tercüme ve yeni harflere aktarma işlemlerini uzman bir ekip yapmakta olup, bazı yer isimleri dışında hatalara rastlanılmamaktadır. Meselâ, Adana'da *Ramazanoğlu Pirî Mehmed Paşa ve Halil Bey Vakfiyesi* (Ramazanoğlu Vakfiyesi)'nin aslı Arapça olup, vakfiyenin âyet, hadis ve duâ kısımları hariç tercümesini 1936 yılında Mütercim Refik Şallı yapmış ve 1943 yılında yine Mütercim Refik Şallı ve Mütercim A. Sami Yücesoy'un tasdiki ile 1961 numaralı Tercüme Defteri'ne kaydedilmiştir³⁹ (Ek 4).

3. Tesis Defteri: 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun neşrinden sonra, Medenî Kanunun hükümlerine göre kurulan vakıfların kaydedildiği defter olup, 1 adettir. Bu defterde vakıf tesislerinin; kütük numarası, hayrât (câmi, mescid, hastahâne vs.) ve akarât (tarla, ev, işhanı vs.) oluşlarına göre türleri; tesislerin yeri; tapu ve kadastro kaydı; tesisin durumu; iktisap şekli; değişiklik kaydı; vergi kaydı; mülkiyet durumu; idare şekli (mülhâk, mazbût vs); imâr durumu; takdir olunan kıymet; sigorta durumu; mülâhazalar ve kaydın tarihi yazılmaktadır⁴⁰. 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'na göre, vakıf kurmak isteyen mal-mülk sahibi önce notere gidip, yazılı veya sözlü bir beyanla (dilekçe) "tapu senedi"ni tasdik ettirerek bir "tesis senedi" (vakfiye) düzenlemektedir. Daha sonra bu noter tasdikli belgeleri mahallî Vakıflar İdaresi'ne vermektedir. Vakıflar İdaresi de, söz konusu tesis senedini, mahallî Asliye Hukuk Mahkemesine tescil ettirmektedir⁴¹. Tesis Senetleri, vakfiyelerin başında bulunan duâ bölümünde yer alan âyet, hadislerle vakıf kurmanın faziletlerinin anlatıldığı duâ kısmı ile vakfiyelerin sonuç bölümünde yer alan Ehl-i Sünnet hukukçuların görüşlerinin ve vakfı ihlâl edenlere bedduâ edilen sonuç kısmı hariç, eski vakfiye yazım usulüne uygundur (Ek 5).

4. Merkezi Sicil Defterleri: 1967 yılında kabul edilen 903 sayılı Kanuna göre kurulan yeni vakıflara ait kayıtları ihtiva eden

³⁷ *Ramazanoğlu Halil Bey oğlu Pirî Bey Vakfiyesi* (=Ramazanoğlu Vakfiyesi), 1539-1555, VGMA, Müstakil Vakfiye, Numara: 646, s. 1-15; Tercüme Defteri, Numara 1961, s. 367-425.

³⁸ *Sakızcı-zâde Ahmed Ağa bin Nuh Efendi Vakfı'nın* 23 R 1333/03.03.1915 tarihli Hücceti, VGMA, MA. 605, s. 233, sıra: 319, Yeni Harflere Çevirisi için bkz. *Yeni Tercüme Defteri* (YTD) 1964, s. 374, sıra: 300; *Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa ve Halil Bey Vakfiyesi*, 1539-1555, MD 646/1-15; YTD. 1961, s. 375-425.

³⁹ *Ramazanoğlu Pirî Mehmed Paşa bin Halil Bey Vakfiyesi*, VGMA, 1961: 367-425.

⁴⁰ Vakıflar Kanunu 2762; RG, 28.5.1968, Sayı: 12909.

⁴¹ *Ahmet Kızı Zekiye Şanlı'nın Tesis Senedi*, 4 Aralık 1950, Çorum, VGMA, *Tesis Defteri*, 620, s. 45.

defterler olup, bunlar 4 adettir. Merkezî Sicil Defterinde her vakıf için ayrı bir sayfa açılmıştır. Bu sayfalardaki özel sütunlara; vakfedenin ve vakfın adı, idare sûreti, temsil tarzı; vakfın ikâmetgâhı; vakfedilen malların ve haklarının nelerden ibaret olduğu; gayri menkûllerin yeri, tapu ve numaraları; vakfın gayesi, şartları, idare uzuvları ve bunlarda yapılan değişiklikler ile vakfın senedinin tarih ve numarası; tescile dâir kararı veren mahkemenin adı, kararın tarih ve numarası yazılıdır⁴² (Ek 6).

5. Şart Tebdili Defteri: Belgelere göre, vakıflarda şart tebdili iki şekilde olmaktadır. Birincisi, vakfın “tebdil ve tağyirini, teksir ve tevfirini” yâni vakfın şartlarını değiştirme ve çoğaltma haklarını dâimâ ellerinde bulundurma şartı koşan vâkıflar (vakıf kurucuları)⁴³, gerektiğinde, vakfiyeye bir zeyl düzenleyerek, vakfın şartlarında bazı değişiklikler yapabilmekteydiler. Meselâ, Ramazanoğlu Pirî Mehmed Paşa, babası Halil Bey’in vakıflarını (H.1 Ca 947 / M. 3. 9.1540) ilhâk eyledikten⁴⁴ sonra, Câmi-i Afîk (Eski Câmii)’in avlusunda hücrelerden oluşan Medrese-i Cedîdi yaptırmış [(Medrese-i Câmii Afîk / Medrese-i Pîri Paşa) (1 Ca 954/M.19.6.1547)] ve müderrisine de günlük 40 akça (dirhem) tayin eylemiştir⁴⁵. Pirî Paşa, 1555 yılında ise bir Zeyl-nâme düzenleyerek, Medrese-i Câmii Afîk’in müderrisinin maaşına 10 akçe zam yaparak 50 akçaya çıkarmıştır⁴⁶. İkinci tür şart tebdili ise kanûnen veya fiilen yerine getirilmesi mümkün olmayan vakıf şartlarının zamanın şart ve ihtiyaçlarına uygun olarak değiştirilmesidir. Meselâ, medreselerin kapatılmasından sonra, medreselere şart koşulan vakıfların o şartları, mütevellinin müracaatı ile Vakıflar İdare Meclisi tarafından, uygun ve ihtiyaç olan bir hayır kurumu ile değiştirilmiştir⁴⁷. Birinci tür şart tebdili kararları vakfiye defterlerine veya vakfiyenin kenarına yazılırken, ikinci tür şart tebdilleri, müstakil Şart Tebdili defterlerinde toplanmıştır. Bu defterler 3 adettir (Ek 7a-b).

6. Tevzin Defterleri: Tevzin kelime olarak tartma veya denkleştirme anlamına gelmektedir. Vakıf ıstılâhında ise vakıf gelir giderlerinin denkleştirilmesi⁴⁸ veya eskiden kurulup hayır şartının yerine getirilmesi imkânı kalmayan bir vakfın vâridâtının Vakıflar Kanunu’nun 17. maddesi gereğince, Vakıflar İdare Meclisi tarafından uygun görülen denk başka bir alana kaydırılmasıdır⁴⁹. Tevzin defterleri de, söz konusu tevzin işlemlerinin yazıldığı defterler olup, toplam 3 adettir (Ek 8).

C. Vakıf İdaresi ve Hukuku İle İlgili Defterler

1. Ferman Tafsil Defterleri: Ferman, Divân-ı Hümâyûn veya Paşakapısı’ndaki dîvânlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve tuğra çekilen padişah emridir⁵⁰. Ferman Tafsil defterleri Hicrî 1103-1335 (M.1691-1916) tarihleri arasında, yıllara göre tutulmuştur. Söz konusu tarihler arasında Osmanlı Padişahlarının vakıflarla alakalı fermanları, ayrı seriler halinde bu defterlerde toplamış olup, bunlar 242 adettir. Ferman Tafsil defterleri, Osmanlı vakıf hukuku ve idaresi

⁴² *Vakıflar Kanunu*, No: 903, RG, 24.7.1967, Sayı: 12655.

⁴³ *Çallı Ömer Efendi zade Ahmet Tahir Efendi İbn Ömer Efendi Vakfiyesi*, VGMA, H. 1325/M. 1908, (Uşak) MA 605, s. 263.

⁴⁴ *Ramazanoğlu Vakfiyesi*, 1 Ca 947 (M.3.9.1540), VGMA, 646, s. 7; 1961, s. 390-392.

⁴⁵ *Ramazanoğlu Vakfiyesi* (3. Vakfiye), 1 Ca 954 (M.19.6.1547), VGMA, 646, s. 9; 1961, s. 404.

⁴⁶ *Ramazanoğlu Vakfiyesi* (Zeyl-nâme), Evâsıt-ı Şevval H. 962 (M. 10-20. 9. 1555) VGMA, 646, s. 15; 1961, s. 425.

⁴⁷ Meselâ, *Balcıoğlu Mustafa bin Hasan Vakfiyesi*, VGMA, *Yeni Tescil Defteri*, 1760, s. 203.

⁴⁸ Adana’da *Balcıoğlu el-Hac Mustafa bin Hüseyin Vakfı*’nın, İdare Meclisi’nin 9.7.1943 gün ve 589/566 sayılı tevzin kararı için bkz. VGMA, *Yeni Tafsil Defteri*, Numara: 1757, s. 162; Kütahya’da *Anadolu Valisi Esbak Ali Paşa Vakfı*, Vakıflar İdare Meclisi’nin 9.10.952 günlü ve 367/368 sayılı denkleştirme (tevzin) kararı.

⁴⁹ *Anadolu Valisi Esbak Ali Paşa Vakfı*, VGMA, 27.05.1949, YTD 1965, s.219, sıra: 277.

⁵⁰ Kütükoğlu, *age.*, s. 99-124.

üzerine araştırma yapanlar için en temel kaynak olduğu muhakkaktır (Ek 9). Ferman tafsillerinin devamı veya paraleli olan belge grubu Ahkâm Defterleridir.

2. Ahkâm Defterleri: Padişahlar tarafından vakıflarla ilgili olarak verilmiş emirlerin yazılı olduğu defterler olup 73 adettir. Ahkâm defterleri; *Evkaf*, *Haremeyn*, *tafsil* ve *nizâmât* gibi serilere ayrılmıştır. Asıl adı "*Defter-i Ahkâm-ı Evkaf* (AD) olan defterler, H.1230-1300 (M.1814-1882) yılları arasında tutulmuştur. VGMA'da 964 ile 976 numaraları arasında kayıtlı olup, 13 defterden oluşmaktadır. Ahkâm Defterlerinde; Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kuruluşu⁵¹, vakıf akarlarında faaliyet gösteren esnaf grupları⁵², vakıfların âşâr, mukataa⁵³ ve gedik gelirleri, işletme usulleri ve vakıf akar ve hayrâtın "tamir ve terimimleri"⁵⁴, Tanzimat'ın ilanından sonra vakıfların yönetiminde yapılan yeni hukukî düzenlemeler, merkez ve taşra teşkilâtlarının oluşumu⁵⁵, teşkilâtta görev yapan Evkaf muhasebecisi, müdür, kâtip, memur ve çuhâdarların tayin, terfî ve ücretleri⁵⁶, gayrimüslim vakıflarının işlemleri⁵⁷ ve nihâyet vakıflarla alakalı her türlü işlem yer almaktadır.

Ahkâm-ı Evâmir-i Haremeyn Defterleri: Bu defterler, VGMA'da 979 ile 986 numaraları arasında kayıtlı ve hicrî 1227-1299 (M. 1812-1881) tarihleri arasında kapsamakta olup, 8 defterden mürekkeptir. Bu defterlerde, Haremeyn hazinesine bağlı vakıfların ve bu vakıflara bağlı hayrât ile ilgili işlemler yer almaktadır⁵⁸. Bir diğer ahkâm defteri serisi ise "*Ahkâm-ı Sultan Abdulmecid*"dir. H.1262-1278 (M. 1845-1861) yılları arasında Padişah Sultan Abdulmecid (1839-1861)'in kendi vakıfları ile ilgili uygulama ve işlemlerinin kayıtlı olduğu bu defterler, VGMA'da 997-1003 numaraları arasında kayıtlı olup, 7 defterden oluşmaktadır⁵⁹.

Tafsil Defterleri (TD): Ahkâm defterleri

serisini "*Tafsili Nizâmât Defterleri*" (23 defter) takip etmektedir. Bunlar, H. 1301-1341 (M.1883-1922) yılları arasında tutulmuş olup, vakıflar ile ilgili her türlü işlemi içermektedir⁶⁰.

Tafsil defterleri, vakıfların yönetimleriyle ilgilidir. Bu defterlerde vakfiye niteliğinde belgeler bulunmakta olup, bir vakfın hayrât kurumları, gelir kaynakları, bunların hayrî hizmetlere yönelik ayrılan fonlarının nerelere tahsis edildiği, görevli ücretleri ve diğer harcama kalemleri, tâyin ve terfî işlemleri, mevkûfâtla ilgili işlemler, vakfiyenin kayıtlı olup olmadığı hakkında teferruatlı bilgiler mevcuttur. Tafsil defterleri başlıca şu serilerden oluşmaktadır:

- 1) Anadolu Tafsilleri (229-314),
- 2) Der-Saadet Tafsilleri (955-963),
- 3) Tafsili Nizâmât (932-952),
- 4) Hicaz Tafsili (816-833),
- 5) Rumeli Tafsili (992-994).

Ahkâm defterleri serisinde müteferrik "*Zeyli İllâmât*" Defteri⁶¹ ve "*Teberrukât*" Defteri⁶² de bulunmaktadır.

Ahkâm, Nizâmât ve Tafsil defterleri birlikte değerlendirildiğinde, Hicrî 1227-1341 (M.1812-1925) yılları arasında geçen bir asrı aşkın bir dönemdeki vakıf yönetim ve

⁵¹VGMA, H. 1230-1247, AD. 964, s. 1-459.

⁵²VGMA, H. 1248-1252, AD. 965, s. 1-268.

⁵³VGMA, H. 1261-1263, AD. 967, s. 1-281.

⁵⁴VGMA, H. 1264, AD. 968, s. 1-412.

⁵⁵VGMA, H. 1253-1260, AD. 966, s. 1-539.

⁵⁶VGMA, H. 1267-1275, AD. 969-970; H. 1276-79, AD. 972; H. 1286-94, AD. 973; H. 1295-97, AD. 974, s. 1-215.

⁵⁷VGMA, H. 1271-1275/1278-1283/1288, AD. 975; VGMA, H. 1297-1300, AD. 976, s. 1-62.

⁵⁸VGMA, H. 1227-1299, AD. 979-986.

⁵⁹VGMA, H. 1262-1278, AD. 997-1003.

⁶⁰VGMA, H. 1301-1341, AD. 932-954.

⁶¹VGMA, H. 1287, AD. 977, s. 1-53.

⁶²VGMA, H. 1287, AD. 978, s. 1-53.

uygulamalarını, VGMA'daki bu seri defterlerden takip etmek mümkündür⁶³. Ancak vakıf araştırmalarında söz konusu Ahkâm defterlerinin eksikliklerini, 1880'lerden Cumhuriyet devrine kadar vakıfların idaresi ile ilgili kanunları *düsturlardan*⁶⁴, Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin merkez veya taşra teşkilâtlarında, cami, mescid, medrese, mektep ve tekke gibi bilumûm vakıf kurumlarında çalışan personelin tâyin, terfi ve görev ücretleri ile ilgili gelişmeleri, ayrıca vakıf kurumlarında yapılan her türlü tâmirât, yeniden yapım ve alım-satım işlemlerini BOA'da bulunan *Şûra-yı Devlet Kararı ve İrâde-i Seniyye* serileriyle tamamlamak mümkündür (Ek 10).

D. Vakıf Görev Tevcih Defterleri

1. Hurûfat Defterleri: Hurûfat defterlerine (HD), "*rûzname defterleri*" de denilmektedir. Bunlar, vakıfların günlük tayin ve terfi işlemlerinin yazıldığı defterlerdir. Bu defterler, dönemin kaza idarî yapısına göre tutulmuştur. Kazaların isimleri alfabetik sıraya göre dizilmiş, vakıf işlemleri de ilgili kazanın isminin altına yazılmıştır. Defterler adını bu alfabetik sıradan almıştır. Meselâ, Adana⁶⁵ ve Antalya⁶⁶ elif harfindedir. Vakıfların her türlü görev tevcihâtının tutulduğu bu defterler, atîk ve cedîd olmak üzere iki seri halindedir. Atîk kayıtlar H.1086-1103 (M.1675-1691) tarihleri arasındadır. Cedîtler ise H.1102-1258 (M.1690-1840) yılları arasındaki kayıtları içerir⁶⁷. Kazaskerlik dâiresince tutulduğu düşünülen⁶⁸ bu defterlerde; idarî yapısına göre yerleşim birimi, vakıf, vâkıf, vazife ciheti, eski ve yeni görevlilerin isimleri, görev değişimi, ücret, arz yetkisine sahip idareci ve kayıt tarihi gibi kapsamlı verileri bulmak mümkündür. Şehir, şehir mahkemesi ve esnâf teşkilâtı konularında da oldukça zengin olan bu defterler, şehir tarihi araştırmacıları için önemli görünmektedir. VGMA'da Hurûfat Defterleri şu serilerden oluşmaktadır:

1) Anadolu Hurûfat Birinci Seri (530-569); İkinci Seri (1055-1157)

2) Rumeli Hurûfat (1161-1223) (Ek 11).

2. Berât ve Şurût Defterleri: Daha çok vakıf görevlilerinin tevcih (tâ'yin) muâmelelerinin (Berât: Ek 7) kaydedildiği defterler olmakla beraber, bazı vakıflar için eklenen yeni şartların da kaydedildiği defterlerdir. Yeni bir şart, bir vakfın kuruluşundan bir süre sonra, vâkıf (kurucu) tarafından vakfın "*tebdîl ve tağyîri, teksîr ve tevfiiri yedimde ola*"⁶⁹ şartına, yani vakfın şartının değiştirilmesi veya gelirinin artırılması şartına dayanarak, vâkıfın veya mütevellinin vakfa yeni şartlar eklemesidir. Mahkeme yoluyla gerçekleşen bu hukukî muâmele, şart koşulan vakfın vakıf senedinin kenarına yazıldığı gibi, ayrıca Şurût defterlerine ve vakfın mahallinde Kadı Sicillerine de kaydedilmekteydi⁷⁰. VGMA'da bu defter türünden 24 adet bulunmaktadır. Bunların, Şurût ve Kuyûd-ı Bervât-ı Âlişân, Şurût-ı Haremeyn, Şurût-ı Bervât (780-809) serileri vardır (Ek 12).

3. Ferâşet Defterleri: Ferrâş, câmii, mescid, imâret gibi müesseselerin temizliğini temin; halı, kilim ve hasır gibi mefruşâtını yayma vs. hizmetlerinde görevli olanlar için kullanılan bir tâbirdir. İstılâh olarak ferrâş, yeniçeri teşkilâtında söz konusu işleri görenler ile Kâbe'yi

⁶³N. Öztürk, *age.*, s. 11-14.

⁶⁴*Düstur*: 1/II (9 C.1287/6.9.1870); 1/VIII (18.Ş.1324/7.10.1906); II/I (18.5.1327/6.6.1909).

⁶⁵HD. 530, s. 15; HD. 531, s. 58; HD. 532, s. 58; HD. 1137, s. 18; HD. 1139, s. 56; HD. 1140, s. 17; HD. 1158, s. 170.

⁶⁶HD, 564, s. 14, HD, 534, 38-9; HD, 1056, s. 77; HD. 1057, s. 45; HD. 1059, s. 13. İlh.

⁶⁷*Vakıf Kayıtlar Rehberi*, Ankara 1939, s. 28.

⁶⁸Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatında 18. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu)*, VGM Yayını, Ankara 1990, s. 4.

⁶⁹Abbasoğlu Molla Mehmed Hafidî Halil bin İbrahim *Vakfiyesi*, Uşak, 29. 2.1316/19.7.1898, VGMA, MA. 602, s. 144, Sıra: 239.

⁷⁰Meselâ berâtlar için bkz. *Adana Şer'iyye Sicili* 6, s. 42-43, 79, 105, 110, 113-114, 119, 121, 124, 129, 135, İlh.

süpürenler için de kullanılmıştır⁷¹. Osmanlı Devleti'nin Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti vâsıtasıyla Mekke ve Medine'deki kutsal yerlerdeki görevlerin ifâsı ve görevlilerin ta'yini, terfii ve azlını daha dikkatli yaptığı bilinmektedir. Hicaz, Arabistan ve Haremeyn-i Şerifeyn serisi içinde; *Şurûtı Haremeyn* (nu: 797, H. 1268), *Defter-i An Hazîne-i Haremeynü'ş-Şerifeyn İlm ü Haber* (nu: 798), *Defter-i Mekâtib tâbi Kalem-i Haremeyn* (nu: 801, H. 1202), *Ahkâm-ı Mekke ve Medine* (nu: 813, H. 1299), *Hicaz Tafsilî* (nu: 819-833, H. 1285-1335), *Mekke Ahâlî-i Vezâif ve Cevâli* vs. serisinin devamı olarak; 1- *Ferâşet-i Şerife-i Mekke* (c. 1-3; nu: 840-842), 2- *Ferâşet-i Şerife-i Medine* (c. 1-4; nu: 843-846), adlarında yedi defter bulunmaktadır. Bu defterlerde Haremeyn-i Şerifeyn'de bulunan vakıf hayrât kurumlarında çalışan hizmetlilerin kayıtları tutulmuştur. Bu kayıtların yazım usulü berâtlar gibidir (Ek 12). Bu seri, *Haremeyn'e ait Surre-i Kadîme Defterleri* (nu: 847-848), *Mekke ve Medine Esas Defterleri* (nu: 849-855) ile devam etmektedir. Haremeyn'de görev yapan duâgûlar ise ayrı defterlere kaydedilmişlerdir.

4. Duâgû Defterleri: Vâkıfın kendisi, yakınları veya şart koştuğu biri için, vakfiyelerde öngörülen şartlar çerçevesinde, hayır duâda bulunmak üzere ta'yin edilen görevliler için kullanılan bir ta'birdir. Duâgû defterlerinde, duâgû olarak görev yapan vazifelilerin isimleri, görev yeri ve mahalli, ta'yin, terfi ve azil halleri ve bağlı oldukları vakıflar ile aldıkları ücret kayıtlarının tutulduğu esas defterleri⁷² olup, 12 adettir. Bunların *Mekke, Medine ve Hicaz Defterleri* serisi bulunmaktadır. Bu seri *Haremeyn'e ait Surre Defteri* (nu: 863) ve *Tevcihata Ait Hulâsâ Defterleri* (nu: 864-871, H. 1282-1300) ile devam etmektedir.

5. Hulâsa Defterleri: Vakıf teşkilâtlarında görev yapan mütevelliler ile vakfın hayrâtında çalışan görevlilerin ta'yin, terfi ve azillerine dair özet kayıtların tutulduğu

defterlerdir. Bunlar Hicrî 1282-1329 (1865-1911) yılları arasına ait olup, toplam 42 adettir. Bu defterlerin çoğunluğu İstanbul'daki vakıf kurumlarına ait olmakla birlikte, Anadolu, Rumeli, Arabistan (Arap Vilâyetleri) ve Haremeyn vakıfları içinde ayrı seriler bulunmaktadır. Bazı Hulâsâ Defterlerinde; *Der-Saadet*, Anadolu, Rumeli ve Arabistan (nu: 895-899) kayıtları birlikte yazılmıştır (Ek 13).

E. Vakıf Sistemi ile İlgili Defterler

1. Hücçet ve İ'lâm Defterleri: Hücçet, Arapça asıllı bir kelime olup, vesika, senet mânâlarına gelir. Osmanlı Diplomatîğinde ise şer'î mahkemeler tarafından verilen, fakat ilâmdan farklı olarak, hüküm ihtivâ etmeyen, sadece kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına kadının tasdikini ihtivâ eden bir belgedir. Hücçetler, kadı huzûrunda tespiti yaptırılan şahsın eline verildikten başka şer'îye sicillerine de kaydedilirdi. Bunlar üzerinde yapılan araştırmalara göre, alım-satım, kira, nafaka, vekâlet, vasiyet, kefâlet, şehâdet, ferağ (kat'i veya şartlı), borç, hibe, rüşün ispatı, nezir, keşif, sulh, irsaliye ve benzeri konularda verilmekteydi⁷³. Vakıf hücçetleri, vakıflar ile hizmetlileri arasında; görevlilerin aralarında; vakıflar ile özel mülkiyetler veya vakıfların kendi aralarında meydana gelen ihtilâflar hakkında vakıf mahkemeleri veya diğer mahkemeler tarafından verilmiş yazılı hükümler olup 24 defterde toplanmıştır⁷⁴ (Ek 14). Hücçet defterlerinin içinde yer yer ilâmlara da

⁷¹M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 608.

⁷²VGMA, 12 Zilkâde 1310 (M. 28.5.1893), *Esas Defteri*, Numara: 24, s. 126.

⁷³Kütükoğlu, *age.*, s. 350.

⁷⁴Adana'da *Sakızcı-zâde Ahmed Ağa bin Nuh Efendi Vakfına* ait 23 R 1333 (=M. 8.2.1915) tarihli Hücçeti (Tevliyet Meselesi), VGMA, *Mücedded Anadolu*: 605, s.233, sıra: 318; Seyhan'da *Malla İskender Vakfına* ait 7 Ca 1199 tarihli (M. 18.3.1785) Hücçet, *Adana Şer'îye Sicili* Numara: 9, s. 68.

rastlanılmaktadır⁷⁵. İ'lâm sözlükte, "bildirmek" manasına gelir. İstîlâhî olarak ise şer'î mahkemelerde bir dâvâ konusunda hâkimin kararını ihtivâ eden yazılı, imzalı ve mühürlü belgeler için kullanılan bir tâbirdir⁷⁶. VGMA'da İ'lâmât (Nu: 975-76) ve Zâyi' İ'lâmât (Nu: 977) defterleri bulunmaktadır.

2. İlmühaber Defterleri: İlmühaber, bir dâireden diğer bir dâireye, herhangi bir husus, bir karar veya bir hükmü bildirmek üzere yazılan belgelere denilir. Osmanlı Devletinde kat'î bir hükmü bildirmek, bir memuriyet tayini, belge tanzimi, kalemler arası bilgi vermek ve bir yazıya cevap vermek için ilmühaber yazılırdı⁷⁷. Vakıf teşkilâtında ise "ilmühaber", vakıf yetkilileri ile vekillerinin verdiği vesikalara ait kayıtlardır. Evkaf-ı Hümâyûn Nezâreti'nde yazılan ilmühaberler, söz konusu ilmühaber defterlerinde yıllara göre toplanmış olup, 79 adettir. İlmühaberin hangi kaleme verildiği çoğunlukla ilk satırın üzerine: "Ber mûceb-i kalem-i muhâsebe-i evvel ilm ü haber vâride el-müverrah fi 11 L sene 1233" gibi, bir ifade ile belirtilir, maksât; "İstanbul'da Parmakkapı kurbunda Hâce Pîrî nâm sâhibü'l hayrûn Mescid-i Şerîfi vakfından Lâleli kurbında Çakır Ağa Mahallesinde Zecriye Emîni Hasan Ağa ile zevcesi Havvâ Hâtûn'un bi'l-iştirâk mutasarrif oldukları hânesine cereyân iden üç çuvâldûz mâ-i lezîzün zaptlarıyüçün sûreti verilmeğle Su Nâzırı defterlerine..." şeklinde anlatıldıktan sonra "...(iş bu) ilm ü haber virildi" şeklinde bitirilirdi⁷⁸.

Arşivde İlmühaber defterleri; Anadolu İlmühaber (nu: 295), Sûret İlmühaber (nu: 296), Tafsili Asker (nu: 297) ve Anadolu Muhasebe İlmühaber Tafsili (nu: 298) gibi isimlerle kayıtlıdır.

3. Mühür Tatbik Defterleri: Osmanlı bürokrasisinde resmî yazıların (belgelerin) sahihliğinin delili olarak, yapılan yazışmalarda bir mühürün kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Kurumların yönetiminde zamanla doğabilecek sûiistimalleri önlemek için de, merkezî devlet kalemlerinde her kademedeki vazifelilerin kullandıkları mühürlerin birer örneğinin kaydedildiği, her bir zümre için ayrı, "mühür tatbik defterleri"⁷⁹ tutulmuştur.

Bu manada, vakıf kurumlarında görev yapmış idarî yetkililerin şahsî ve resmî mühürlerinin birer örneğinin kaydedildiği üç defter bulunmaktadır. Şahsî veya resmî (vakıf) mühürlerde; vâkıfların veya yöneticilerin mesleği, adı, bazen baba adı, hatta vakfın nereye, ne maksatla ve hangi tarihte yapıldığına dâir bilgilere yer verilmiştir⁸⁰. Mesela, II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'ın mühründe: "Vakf-ı İsmihan Sultan Binti Sultan Selim Hân be-medresetuhâ fi Ebî Eyyubi'l Ensârî"⁸¹ ibâresi, Pertevniyal Vâlide Sultan'ın vakıf mühründe de; "An vakf-ı devletlü, ismetlü Pertevniyal Vâlide Sultan-ı aliyyeti'ş-şân Hazretleri 1279"⁸² ibaresi bulunmaktadır.

4. Köye Devir Defterleri: Hayrât ve mevkûfâtı (akârâtı) aynı köy sınırları içinde bulunan vakıfların, o köyün ihtiyar heyetine devrine dâir muâmelelerin kayıtlı olduğu defterler olup, 3 adettir. Bu defterlerde; Evrâk Numarası (3050), Vakfın İsim ve Şöhreti (Hatip Hacı Süleyman Vakfı), Vakfın Bulunduğu Yer (Ayvacak Kazası, Adatepe Köyü), Zabıtın Esası

⁷⁵VGMA, *Hüccet-i Şer'iyye Defteri*, Nu: 779, 803; *Hacı Hamza-zâde Ramazan Çelebi Vakfı İlânı*, Adana, VGMA, *Yeni Vakfiye Defteri*, 1759, s. 301-302; *Seyyid Ahmed Vakfı İlâmı*, VGMA, *Vakfiye Tescil Defteri*, 1993, s. 233-234.

⁷⁶Şer'iyye Sicilleri, I, İstanbul 1988, Türk Dünyası Araştırmaları, s. 29.

⁷⁷Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1998, Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı, s. 295-301.

⁷⁸İstanbul Su Külliyyâtı II, *Su Vakıfları Defterleri, İlmühaber I*, İstanbul 1997, Lale Matbaası, Belge: 2/127/7, s. 211; VGMA, *İlmühaber Defteri*, 295, s. 8, 103.

⁷⁹Kütükoğlu, *age.*, s. 96-97.

⁸⁰Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 12.

⁸¹Kut - Bayraktar, *age.*, s. 50.

⁸²Kut - Bayraktar, *age.*, s. 60.

(İdare Meclisi), *Zabıt Kararının Numarası* (1388/1277) ve *Tarihi* (16.11.938), *Zabıtın Sebebi* (Köy Kanununun 17. Mad. Mucibince), *Esas Defter No* (13/3 U.No146 Sır 404), *Karton No* (3), *Defter Sayfa No* (19) ve *Mülâhazât* (13/3/404) yazılıdır. Evrâk üzerinde Köye Devir Defterinin numarası, sıra ve kutu numarası (D/1, Sı./10, Kar./3) da kayıtlıdır⁸³ (Ek 15).

F. Vakıf Harcama Defterleri

1. Fudûla Defterleri:

Fudûla (Fodula/Fodla), daha ziyâde imâretlerde, Osmanlı saray mutfağında, İstanbul'daki diğer bazı saraylarda ve yeniçerilere ait fırınlarda pişirilen ve bir kısım görevlilere maaşları ile birlikte sepet içinde istihkâkına göre dağıtılan pide şeklinde yassı ekmeğin kullanılmış bir tâbirdir⁸⁴. Saray ve saraylıların kurdukları vakıfların fodula dağıtım veya tüketimlerinin kayıtları düzenli olarak tutulmuştur. VGMA'da 40 civarında Fudûla Defteri (Nu: 1004-1043) bulunmaktadır. Bu defterler, Fatih devrinde (Nu: 1018) tutulmaya başlanmış, XIX. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Bunların saray, selâfin külliyyeleri ve bazı büyük vakıflar için ayrı serileri vardır (Ek 16)⁸⁵.

2. İntifa Hakkı Defterleri:

İntifa, kullanım veya faydalanma hakkı demektir. Vakıf ıstılâhında ise bir vakıf taşınmazının üzerindeki kullanım veya faydalanma hakkına sahip olmak demektir⁸⁶. İntifa' Hakkı Defterleri, 2762 sayılı Vakıflar Kanununun neşrinden sonra zaptedilen vakıfların ilgililerine tahsis edilmiş intifa' hakkı (aylık) miktarı ile vakıftan intifa' edenleri gösteren defterler olup, iki adettir.

2762 sayılı Vakıflar Kanunu; A) Vakıf tarafından fiili hizmet mukâbilinde kendilerine kurum vakfından vazife veya hisse verilmesi şart edilmiş olan hademelere, B) Makam sahipleri hariç olmak üzere, vakfiye şartlarına göre, vakıfla alakalı bulunanlara intifa' hakkı tanımıştır (Md. 2).

Söz konusu Vakıflar Kanunu gereği, ilgililere ödenen intifa' hakları "*İntifa Hakkı Defterleri*"ne; kayıt sırası, aylık miktarı, tahsis tarihi ve şartları, intifa hakkı sahibin adı, sanı ve mahallî ikâmeti, hangi vakıftan olduğu, kaydın gittiği yer ve mülâhazât (kayıt esas numarası)⁸⁷, ayrıca karar numarası, evrâkın bulunduğu intifa hakkı kutusunun numarası yazılıdır. Evrak üzerinde de intifa hakkı defterinin, sıra ve kutu numaraları (İ.D./1, Sı./10, Ka./4) vardır (Ek 17).

3. Maaş Defterleri:

Bu defterlerde, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu'nun neşrinden önce vakıflardan intifa' hakkı ile muhtaç aylığı alanlar kaydedilmiştir. İntifa Hakkı defterlerinden yukarıda bahsedilmişti. Maaş defterlerine; *kayıt numarası*, (16), *maaş miktarı* (30 guruş), *tahsis mahalli* (Cennetmekân Sultan Mustafa Hân-ı Sâlis), *maâş sahibi* (Sarayı Hümâyün Yeniçerilerinden İbrahim), *tahsis tarihi* (28 Temmuz 299), *şartı* (-), *defter-i atik şartı* (Numara:151/546) *mülâhazât* (maaş toplamı) ve *vukuât* (maâşın niçin tahsis edildiği) yazılmıştır⁸⁸ (nu: 917-920). Osmanlı Devleti'ndeki bu kayıt geleneği Cumhuriyet devrinde de sürdürülmüş, muhtaç aylığı alan kişilerin adı, soyadı, maaş tahsis tarihi, numarası, sıra numarası, maaş miktarı, Muhtâcîn Maaşı Esası defterlerine kaydedilmiştir. Verilen numaralar da

⁸³VGMA, *Köye Devir Defteri*, Nu: 1756; 3 adet Köye Devir Kutusu'nda 104 adet dosya mevcuttur. Bu dosyaların bir değerlendirilmesi için bkz. N. Öztürk, *age.*, Tablo: LX, s. 451-466.

⁸⁴Feridun Emecen, "Fodula", *TDVIA*, 13, s. 167.

⁸⁵VGMA, *Fatih, Sultan Selim ve Süleyman Fodula Defteri* (Nu: 1015), *Bayezid Veli* (Nu:1010), *Süleymaniye* (Nu: 1014), *Mihrimah* (Nu: 1007) *Fodula Defteri* ve *Koca Mustafa Paşa Fodula Defteri* (Nu: 1028).

⁸⁶17.7.1936 *Tarihli Vakıflar Nizamnamesi- Ek Nizamnâme*, RG, 6.1.1938, sayı: 3801.

⁸⁷Hacı Feyzullah Vakfı *İntifa' Kaydı*, Manisa, 16.3.942, VGMA, *İntifa' Defteri*, 1754, sıra: 88.

⁸⁸VGMA, *Maâş Defteri*, Numara: 920, s. 100.

muhtaç maaşı alan veya imaretlerden istifade eden kişilerin tanıtım kart ve belgelerine yazılmaktadır⁸⁹ (Ek 18).

Sonuç olarak, 2335’i seri halde 2376 defter üzerine bir durum tespiti yapmak gerekirse defterler, arşiv personeli arasında; “Arşiv Defterleri” ve “Dolap Vakfiyeleri” olarak isimlendirilmekte olup, ayrı mekânlarda muhafaza edilmektedir.

Arşiv Defterleri: Defter numarası 1’den 2280’e kadar olan defterler, arşiv çelik dolaplarında muhafaza edilmektedir. 273 numaralı defter 309’un; 1751 numaralı defter de 1903’ün mükerreridir. Eski usûl 22 adet numarasız, boş defter bulunmaktadır.

Dolap Vakfiyeleri ise orijinal hatla yazılı müstakil vakfiyelerden oluşmaktadır. Bunların bazıları belge olarak düzenlenmiş (rulo şeklinde), bazıları da defter olarak düzenlenmiş (deri kaplı) olup, çelik dolaplarda muhafaza edilmektedirler. Dolap vakfiye defterleri veya belgeleri, gerek hat yazı sanatları ve gerekse süsleme sanatları itibariyle incelemeye değer niteliktedir. Arşivde bu defterler; 1550 ile 1750 arası numaralarda, 1882 ile 1936 arası numaralarda (1895 mükerrer), 1996 ile 2003 arası numaralarda, ayrıca 654, 1963, 2130, 2143, 2145, 2149, 2151, 2160, 2162, 2212 numaralarda kayıtlıdır.

II- DOSYALAR

Vakıflar Genel Müdürlüğü, yapılan günlük işlemlerin belgelerini, konuyla ilgili defterlere kaydetmenin yanında, evrakları dosyalar içine koyarak Vakıf Kayıtlar Arşivi’nde kutu ve klasörlerde muhafaza etmektedir. Bu dosyalarda; önceleri mülhâk vakıf olarak yönetiliyorken, devlet tarafından zapt edilerek mazbûat hâle getirilen vakıfların evrâkları (*zabıt*); evlatlık vakıflar gelirinden vâkıfın çocuklarına düşen kısmın kayıtlarının tutulduğu evraklar

(*intifa*), yeni tescil kayıtları (*tescil*); hâlen özel mütevelliler tarafından yönetilen vakıfların kayıtları (*tevlîyet*); azınlıkların kurdukları vakıfların kayıtları (*ekalliyet*); köylere devredilen vakıfların kayıtları (*köye devir*); 1952 yılında Diyanet İşleri Başkanlığına devredilen hâdim-i hayrât kayıtları (*tesviye*); 903 sayılı Kanuna göre kurulan vakıfların (*vakıf dosyaları*) kayıtları bulunmaktadır. Söz konusu dosyalar, 2005 yılı itibariyle 40280 adede ulaşmıştır. Bu dosyaların dağılımı şöyledir;

- 1) 153 **zabıt** kutusunda 6250 adet dosya,
- 2) 5 **intifa’** kutusunda 175 adet dosya,
- 3) 41 **tescil** kutusunda 3381 adet dosya,
- 4) 73 **tevlîyet** kutusunda 2071 adet dosya,
- 5) 6 **ekalliyet** kutusunda 180 adet dosya,
- 6) 3 **köye devir** kutusunda 104 adet dosya,
- 7) 274 klasör içinde 23290 **tesviye** dosyası,
- 8) 4829 adet 903 sayılı kanuna göre kurulan **vakıf** dosyası

III. BELGELERİN TASNİFİ

Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı çalışanları, günlük işlerinin yanında, arşivde bulunan belgelerin fihrist bilgilerini Genel Müdürlük bünyesinde kurulan bilgisayar veri tabanına girmektedirler. Bu veri tabanında 27 Aralık 2005 tarihinde yaptığımız sorgulamaya göre, **103943** belgenin fihrist bilgisi veri tabanına yüklenmiştir⁹⁰ (Tablo 1).

⁸⁹RG, Neşir ve İlanı: 28.12.1989, Sayı: 20386.

⁹⁰VGM bilgisayar veri tabanına girilen verileri sorgulayarak istifademize sunan Kültür ve Tescil Dairesi Başkanı Tahsin Türker beye, belgelerin veri tabanına yükleniş üzerine mütalaa yaptığımız Mevlüt Çam, Ali Çakır ve Mehmet Demirci beylere çok teşekkür ediyorum.

Tablo 1: 27.12.2005 Tarihi İtibarıyla VGMA Bilgisayar Veri Tabanına Girilen Belge Türü ve Sayısı

Grup	Sıra	Belge Türü	Sayısı	Oran	Grup	Sıra	Belge Türü	Sayısı	Oran	
1- Vakfiye ile İlgili	1	Vakfiye	17.024	20,04	5- Vakıf İşlemi Belgeleri	48	Tesis Senedi	76	03,50	
	2	Zeyl Vakfiye	3102			49	Kayd-ı Hakani	64		
	3	Şart Tebdili Kararı	534			50	Arazi Kaydı	52		
	4	Hulasa-i Vakfiye	100			51	Sened	48		
	5	Hâmiş-i Vakfiye	45			52	Keşif Hücceci	33		
	6	Tetimme	17			53	İstibdal Hücceci	29		
	7	Gayri Sahih Vakfiye	1			54	Mukataa Kaydı	18		
Ara Toplam			20.823	20,04		55	İstikraz Hücceci	21		
2- Görevli Tayini	8	Şahsiyet Kaydı	40.329	59,88		56	Durum Cetveli	104		
	9	Atık Esas	17.051			57	Tapu Senedi	12		
	10	Berat	2.005			58	Sened-i Hakani	9		
	11	Tevcih Kaydı	1.934			59	Çiftlik Kaydı	5		
	12	Hurufat Kaydı	419			60	Alım-Satım Kararı	4		
	13	Tevliyet Kaydı	298			61	Şahadetnâme	2		
	14	Hulâsa Kaydı	207		62	İcazetnâme	2			
Ara Toplam			62.243	59,88	Ara Toplam			3.638	03,50	
3- Gelir-Gider	15	Muhasebe Kaydı	380	00,41	6- Mahkeme Kayıtları	64	Mubayaa Hücceci	2.523	05,43	
	16	İntifa Kaydı	35			65	İlâm	1.648		
	17	Galle/Maaş	5			66	Hüccet	1376		
	18	İcmal Kaydı	3			67	Temviz Kararı	51		
	19	Tahsisat Cetveli	1			68	Mahkeme Kararı	26		
Ara Toplam			424	00,41		69	Şer'i İlâm	7		
4- Vakıfların İdaresi	20	Zabıt Kararı	5.441	07,23		70	Teberru Senedi	5		
	21	Zabıtın Fekki Kararı	1			71	Veraset İlâmı	4		
	22	Tevzin Kararı	431			72	İfade Tutanağı	3		
	23	Arıza	356			73	Mah. Karar Sureti	3		
	24	Hüküm	187		Ara Toplam			5.646	05,43	
	25	Ferman	186		7- Vakıf Görevlileri İle İlgili Belgeler	74	Müzekkere	305	00,72	
	26	Emirname	121			75	İlmuhaber	262		
	27	İdare Meclisi Kararı	119			76	Tezkire	110		
	28	Tafsil	185			77	Mazbata	18		
	29	Resmî Yazı	188			78	Vasiyeynâme	13		
	30	Zabıt Kaydı	156			79	Mektup	12		
	31	Tescil Kararı	73			80	Vekâletnâme	8		
	32	Hatt-ı Hümayun	19			81	Kitap Listesi	5		
	33	Fetva	15			82	Harita	3		
	34	Köye Devir Kararı	12			83	Sülâlenâme	3		
	35	Sened Değişikliği	7		84	Hakem Kararnâmesi	2			
	36	Buyruldu	7		85	Nüfus Kayıt Örneği	2			
	37	Şartnâme	4		86	Mucip Müzekkeresi	2			
	38	Şûra-yı Evkaf Kararı	6		87	Pusula	1			
	39	Şûra-yı Devlet Kararı	2		88	Tüzük	1			
40	Tâlimatnâme	2	89	Telgraf	1					
Ara Toplam			7.518	07,23	90	Terkin Kararı	1			
5- Vakıf İşlemleri	41	Vesika	1569	02,79	Ara Toplam			749	00,72	
	42	Musakkafat Kaydı	755		8- Diğer	91	Mükerrer Belge	2898		
	43	Temessük Kaydı	284			92	Bilinmeyen	3		
	44	Hudutnâme	172			93	Müzevver	1		
	45	İcar Kaydı	181		Ara Toplam			2.902	02,79	
	46	Temliknâme	112		Genel Toplam			103.943	%100	
	47	Beyanname	85							

Bu sorgulamaya göre, **103943** belge 93 farklı tanımlama ile veri tabanına girilmiştir. Belgeler veri tabanına girilirken, belge kendini hangi isimle tanımlıyorsa buna bağlı kalınarak girilmiştir. Bundan dolayı sorgulamada belge türü sayısı bir hayli yüksek çıkmıştır. Söz konusu 93 tür belgeyi işlevsel olarak sekiz grupta toplamak mümkündür. Bunlar; 1- *Vakfiye veya vakfiyenin bir kısmını oluşturanlar* (% 20,04): Bu grup belgelerde, vakfiye'nin dışında, zeyl vakfiye (ek), hâmiş-i vakfiye (hâşiye), hulâsa-i vakfiye (özet), tetimme (tamamlama) ve şart tebdili gibi belgeler yer almaktadır. 2- *Görev tevcih belgeleri* (% 59,88): Şahsiyet, hurufat, berat ve tevliyet gibi kayıtlar olup, vakıflarda görev yapan memurların tayinlerini içermektedir. 3- *Gelir-gider belgeleri* (% 0,41): Bunlar muhasebât, icmal, tahsisât ve intifa belgeleri olup vakıfların gelir ve giderleri ile ilgili kayıtlardır. 4- *Vakıfların idaresi ile ilgili belgeler* (% 7,23): Vakfın mahallinden yapılan arzlar ile yazılan emirler veya yeni vakıf nizâm-nâmelerini içermekte olup, genel olarak; ferman, hüküm (ahkâm), irade, talimât-nâme, Şûrâ-yı Devlet kararı ve Vakıf İdare Meclisi kararlarıdır. 5- *Vakıf İşlemleri ile ilgili belgeler* (% 3,50): Bu belgelerde beyannâme, hudutnâme, müsakkafât ve durum cetveli gibi, vakıfların günlük işlemlerinin kayıtları bulunmaktadır. 6- *Mahkeme Kayıtları* (% 5,43): Mahkemeye konu olmuş vakıf davalarının kayıtları olan ilâm, hüccet, temyiz kararı ve ifade tutanağı gibi belgelerdir. 7- *Vakıf görevlileri ile ilgili belgeler* (% 0,72): Vakıf görevlilerinin durumlarının tespit edildiği, pusula, tezkire ve müzekkere gibi belgelerdir. 8- *Diğerleri* (% 2,79): Yukarıda tasnif ettiğimiz yedi grup belgeden özellikle, vakfiye, zeyl vakfiye, ilâm ve hüccet gibi, vakıf kurumu açısından önemli olan bazı belgelerin mükerrerleri (tekrarı) bulunmaktadır. Bunların dışında dört belgenin hangi amaçla tutulduğu

tespit edilememiş, bir belgenin de yalan beyan (müzevver) olduğu anlaşılmıştır.

Tablo incelendiğinde, vakıf tevcihleri ile vakfiye grubu, VGM veri tabanına girilen belgelerin % 79,92'sini oluşturmaktadır. Bu iki belge grubunun nispeti, diğerlerine göre her zaman yüksek olmakla birlikte, arşivde bulunan tüm belgelerin içinde aynı yüksekliğe sahip değildir. Vakfiyeler ile şahsiyet kayıtları vakıflar için en temel kayıtlar oluşlarından dolayı, arşiv personeli bu belgeleri veri tabanına yüklemeye öncelik vermişlerdir. Diğer belgeler ise arşivin günlük yazışmaları sırasında kullanılmalarından veya vakfiye defterleri içinde kayıtlı oluşlarından dolayı veri tabanına yüklenmişlerdir. Vakıflarla ilgili tüm belgeler veri tabanına yüklendiğinde, hurûfat, fudûla, hulâsâ, ahkâm ve fermanların da küçümsenemeyecek sayıda olduğu görülecektir. Vakıf muhasebe kayıtları BOA'da ayrı bir tasnif olup, VGMA'da sayıları oldukça azdır.

SONUÇ

Vakıf Kayıtlar Arşivi, 2335'i seri halde 2376 kütük defteri, 40280 zabıt, intifa, tescil, tevliyet, ekalliyet, köye devir, tesviye ve yeni vakıf dosyası ile yarım milyonu aşkın belgeye sahip bir arşivdir. Bu araştırmada, söz konusu arşivdeki defterler ve bu defterlerde bulunan belgelerin Türk Tarihi araştırmalarındaki yeri, -belgeler tasnif edilerek ve tanıtılarak- ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Vakıf Kayıtlar Arşivi, vakıf araştırmaları için müracaat edilmesi gereken ilk merkezdir. Burada bir vakıf hakkında araştırma yapmak için öncelikle, Vakfiye Fihrist defterlerine (Hazine ve Esas) bakılmalıdır. Vakfın vakıf senedi bulunduktan sonra, vakıf kurumlarını (hayrât ve akarât), vakfın idarî yapısını, vâkıfın

şartlarını ve vakıfla ilgili diğer tüm işlemleri yukarıda incelediğimiz belgelerden takip etme imkânı vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir; 1- *Vakfın sistemini*; vakfiye, zeyl vakfiye, şart tebdili, tevzîn, şurût, mühür tatbik ve ilmühaber defterlerinden, 2- *Vakıfta yapılan görevli tâ'yinlerini*; hazine, esas, hurûfât, hulâsa, berevât, ferâşet ve duâgû defterlerinden, 3- *Vakıfta ilgili mahkeme konusu olmuş işlemleri*; i'lâmât ve hüccet (şer'îyye sicili) defterlerinden, 4- *Vakfın işleyişi ve hukukunu*; ferman, ahkâm, tafsil ve nizâmât defterlerinden, 5- *Vakfın muhasebelerini*, tahrir, icmal, evkaf ve muhasebe defterlerinden (BOA), 6- *Vakfın akarlarındaki kiracıları*, ferağ intikâl defterlerinden (BOA) 7- *Cumhuriyet dönemindeki işlemleri* ise esas (şahsiyet), intifa hakkı, maaş, köye devir, tesis ve merkezî tescil defterleri ile zabıt, intifa, tescil, tevliyet, ekalliyet, köye devir, tesviye ve yeni vakıf dosyalarından takip etmek mümkündür.

Bütün bu defter ve belge çeşitliliğinin zenginliğine rağmen, Vakıf Kayıtlar Arşivi, Cumhuriyet dönemi öncesinde kurulan vakıfların, tüm yönlerini aydınlatacak donanımda değildir. Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kuruluşuna kadar, diğer devlet kurumları gibi, vakıf işleri de Divân-ı Hümayûn'dan yönetiliyordu. Nezâret sonrası, vakıf işleri her ne kadar Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından yürütülüyorsa da, nihâî kararı padişah adına sadâret veriyordu. Bundan dolayı, Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunması gereken belgelerin bir kısmı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kalmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde vakıfların genel idaresi ile ilgili ferman, ahkâm, tâlimatnâme, irâde-i seniyye ve şûra-yı devlet kararları ile muhasebe, ferağ intikal, tamirât ve bazı görev tevcihât belgeleri bulunmaktadır⁹¹. Vakfiye, Evkaf defteri, mülk-nâme ve hudut-nâme

gibi bazı vakıf belgeleri de, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (KKA)'nde Vakf-ı Cedîd Tasnifi'ndedir⁹².

Osmanlılarda Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti'nin kuruluşuna kadar irsâdî (mirî kaynaklı) ve selâtin vakıflarının dışındaki özerk yönetimli vakıfların devletle ilişkilerini kadılar sağlıyordu. Bunu da, yeni kurulan vakıfların tescili ve vakıf davalarının bakılması (**hüküm ve kaza**) işlemleri ile vakıflara ta'yin yapma ("**tevcih-i cihât**"), sadârete ta'yin arzını yazma ("**hatt-ı harekât**") ve gerekli hallerde teftiş yapma ("**murâkabe**")⁹³ gibi işlemlerle yapıyordu. Kadılar vakıflar için yaptıkları tüm işlemler ile merkezden gelen yazıları sicillere kaydediyorlardı. Bundan dolayı, vakıflar için en zengin kaynaklardan biri de Kadı (Şer'îyye) Sicilleri'dir. Bugün siciller, Ankara Milli Kütüphane Eski Yazmalar Bölümü ile İstanbul Müftülüğü Kütüphânesi'nde toplanmıştır. Şer'îyye Sicillerinde bulunan pek çok belge, Osmanlı merkez arşivlerde bulunanların birer sûretidir. BOA, VGMA ve KKA belgeleri pâyitaht belgeleri, Şer'îyye Sicili belgeleri de taşra belgeleridir. Meselâ, Evkaf-ı Hümayûn Nezâreti tarafından hazırlanıp Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Umûmiye'de kabul edilen,

⁹¹BOA, *Cevdet*, Arzuhâl, Nu: 606; *Tevcih*, Nu: 1490; *Berat*, Nu: 1728; *İcrâ*, Nu: 1746; *Men'*, Nu: 3391; *Emir*, Nu: 4499; *Ferağ ve İntikâl*, Nu: 5063; *Muâfiyet*, Nu: 7951; *Takrîr*, Nu: 8053; *İlâm*; Nu: 8059; *İnhâ*, Nu: 8982; *İstidâ*, Nu: 10806; *Arz*, Nu: 12245; *Hüküm*, Nu: 17882; *Müzâkere*, Nu: 23682; *Telhîs*, Nu: 24093; *Hülâsâ*, Nu: 30339; BOA, *İrade/Evkaf*, *Tezkire-i Sâmiyye*, Nu: 1039; *Muhasebât*, Nu: 18086; *Ferağ ve İntikalât*, Nu: 19275; BOA, *Şûra-yı Devlet*, Nu: 98/403; 99/62; 101/1; *Hatt-ı Hümayûn* (Pusulâ), Nu: 27475; *Maliyeden Müdevver* (Tâmirât), 3172, s. 152.

⁹²Y. Kurt, *age.*, s. 456.

⁹³Elmalılı M Hamdi Yazır, *Ahkâmü'l-Evkaf* (yay. haz. Nazif Öztürk), TDV yay., Ankara 1995, s. 166; kadının bir vakfın şartlarını değiştirebilmesi yetkisi için, kadı tarafından bir mütevelliyeye 1179/1766 yılında bir izin belgesi verilmiştir. Bkz. VGMA, *Kasa no*: 95, s. 12-13.

idaresi Evkaf-ı Hümâyûn ve Haremeyn Hazineleri'ne ait taşradaki mazbût vakıf bina ve arazilerin yönetimiyle ilgili 9 maddelik 1256/1840 tarihli talimatnâme'yi hem Ahkâm Defterleri'nde⁹⁴ hem de Şer'iyye Sicillerinde⁹⁵ bulabilmekteyiz. Vakıf araştırmacıları, Vakıflar Arşivi belgeleri ile Şer'iyye Sicili belgelerini karşılaştırarak değerlendirmek durumundadır.

Netice olarak, Vakıf Kayıtlar Arşivi, 2335'i seri halde 2376 kütük defteri, 40.280 zabıt, intifa, tescil, tevliyet, ekalliyet, köye devir, tesviye ve yeni vakıf dosyası ile yarım milyonu aşkın 93 çeşit belge, hem arşivin ne kadar zengin olduğunu göstermekte, hem de vakıfların toplum hayatındaki işlevini ortaya koymaktadır. Bugüne kadar vakıflar üzerine yapılan araştırmalarda kaynak olarak, genellikle *vakfiye, ilâm, hüccet, görev tevcih kayıtları, ferman, ahkâm, irade ve vakıf muhasebeleri* kullanılmıştır. Tablo'da görülen tüm belge çeşitleri (93 çeşit) kullanılarak, bugünkü vilâyet sınırlarına göre bir ilde veya yüzyıllık bir süreçte Türkiye'de vakıf müessesesini yazmak hakikaten zor görünmektedir. Bununla birlikte, başlangıcından günümüze bir büyük vakıf veya külliye alınarak, örnek monografik çalışmalar yapmak mümkündür. Bu cümleden olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün vakıflarla ilgili belgelerin elektronik ortamda toplanması, dijital örneklerinin alınması, Arapça belgelerin Türkçe'ye tercüme edilmesi, Osmanlıca belgelerin yeni Türk harflerine aktarılması ve kataloglarının oluşturulması projesi, özel olarak Türkiye'de Vakıf Müessesesi'nin, genel olarak ise Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik tarihinin yazılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

EKLER: BELGE ÖRNEKLERİ⁹⁶

Ek 1: Şahsiyet Kaydı Örneği

Aded-i Umûm: 3101

Nev'i Cihât: Tevliyet

Mahalli Hizmet: Adana

Vezâif-i Muhasasât Esâmi-i

Mutasarrifân: Müceddeden kayıt ile Evlâd-ı Vâkıftan Bekir Efendi'ye tevcih olunmuştur.

Tevcih Tarihi: 18.11.1933

Vâkıfı İsmiyle Hayrât ve Müberrâtın

Mahal ve Mevâki'i: Adana'da Sünnullah-zâde Vakfı, Sünnullah-zâde Mustafa bin Molla Ali

Afîk Esas Defteri: Mücedded

Şart-ı Vâkıf: (Evlâda Meşrût) 1759 nolu Yeni Vakfiye Defteri'nin 126. sayfasında ve Mücedded Anadolu Defteri, numara: 618/1, s. 50'de vakfiyesi vardır. Vakfiye Kayıt tarihi 940, karar: 2362.

Vukûât: Müteveli Bekir'in 8.4.1948'de ölümü ile açılan bu yere (göreve) Merkez T.Eme. 15.03.(1)950 g.ve 86 sayılı kararı ve makam 10.4.(1)950 g. onayı ile Evlâd-ı Vakıftan Mümtaz Onur uhdesine tevcih olunmuştur (K/950/854/ 1289, Tev. K/53).

Bu vakfın Mütevellisi Mümtaz Onur'un 28.10.1977 tarihinde vefat ettiğine Adana İli Nüfus Baş Memurluğu'ndan alınan 16.5.1978 tarihli ölüm kayıt belgesinden anlaşılmıştır (Tv.K./53, No/950+854+1289+112).

Müteveli Mümtaz Onur'un ölümü ile açılan tevliyetlik ciheti Merkez Tevcih Komisyonu'nun 8.10.1979 gün ve 1. MV. 33. M/2951-33 sayılı karar uyarınca Mehmet Emin Onur uhdesine tevcih olunmuştur Tv. K./72, N. D.5 Tv. Tev. 1/ 1516 (VGMA, Defter-i Esas: 2/1, Şahsiyet No: 3102).

⁹⁴VGMA, 1256/1840, AD. 966, s. 319-321.

⁹⁵Adana Şer'iyye Sicili 10, Belge: 316-324, s. 118-120.

⁹⁶Not: Osmanlıca olmayan belgeler, yeni Türk harflerinin kabulünden sonra tutulmuş olanlardır (M. Alkan).

Ek 2: Vakfiye Fihristi Vakıf Kaydı Örneği**Sıra No:** 5**Vakfın Adı:** Kütahya'da Şehreküstü Mahallesi'nde, Saray Civarında kâin Anadolu Vâlisi Esbak Ali Paşa Câmii Şerifi Vakfı**Yeni Şahsiyet Kaydı:** Esas: 187, Sıra: 666**Vakfiye Tarihi:** 1212**Vakfiye Defteri:** 1- No: 573, Sayfa: 133, 2- No: 576, Sayfa: 253**Vakfın Nev'i:** Mazbût (idare Meclisi Kararı Var).**Eski Şahsiyet Kaydı:** Sarı Sâlis Anadolu Muhasebesi: 1595

(Kütahya Fihristi: 2303, s. 1).

Ek 3a: Ferman Fihristi Örneği

عیبه لهما بونوره وادیه فونینئی نایناه سید جراح بربلاوه تکریمه مکرالمه اولینئی مقینه
دائرة اصلاح

Mâbeyn-i Hümâyundan vâdiye tevliyeti nân-pâresiyle çerâğ buyrulan Şakir Bey'in mükerrerü'l-maâş olduğu maâşına dâir, fi 8 Cemâziyelevvel 1261 (VGMA, **Ferman Fihristi**, 765, s. 5).

Ek 3b: İlmühaber Fihristi Örneği

باقالیه
نائب المحرم حضرت بنوی حین عثمانه اغانیک الی کذینیه محمدا کونیه بربلاوه معاشنه مراد حیلانغوره
نقصانه لکله التمه برینه علوده "ارسالنه دائرة علم دیریا" اصلاح

Yâ Fettâh,

Nâibü'l-harem Hazreti Nebevî Hacı Osman Ağa'nın elli sekiz senesine mahsûben gönderilen maâşından üçbin gurus noksan olmasıyla altmış bir senesine ilâveten irsâline dâir ilm ü haber fi 8 Receb 1261 (VGMA, **Ferman Fihristi**, 765, s. 4).

Emmâ ba'du, işbu vakfiye-i celilü'ş-şân ve cerîde-i bediü'l-ünvânın tahrîr ve inşâsına bâdî ve tasfîr ve imlâsına adi oldur ki; Aydın Vilâyeti celîlesine mülhâk Eşme Kazası'nın Ulucak Karyesi'nde sâkin sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât el-Hâc Durmuş Ali ibni Süleyman kaza-i mezkûr mahkeme-i şer'iyyesinde ma'kûd meclis-i şer'î münîrde vakf-ı âti'l-beyâna li-eclî't-tescîl mütevellîi nasb ve ta'yin eylediği karye-i merkûmeden Receb Ağa bin Halil bin Abdullah mahzârında takrir-i kelâm ve ta'bir-i ani'l merâm idüb atyêb-i malımdan ifrâz eylediğim iki bin gurusu hasbeten lillâhi'l Ehad ve taleben li-mardati's-Samed vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs idüb;

Şöyle şart eyledim ki, meblâğ-ı mezkûr iki bin gurusu alâ vechi'l-helâl bâ-yed-i mütevellîi rehn-i kavî veya kefil-i melî ile onu onbir buçuk hesabı üzere istirbâh olunub hâsıl olan ribhinden kırk sekiz gurusu ki, on kıyye zeytinyağı iştirasıyla her sene leyle-i Regâib ve Berat geceleri Ramazan ve Kurban bayramlarında karye-i merkûmede müceddeden ashâb-ı hayrât tarafından inşâ olunan câmi-i şerif minâresiyile mihrâbının ber-vech-i mu'tad leyâlî-i mübrekede îkad-ı kanâdil oluna ve ribh-i mezkûrdan zuhûr eden fazla iki yüz elli iki gurusu câmi-i şerîf-i mezkûrda hitâbet eden hatibe verile ve ba'de edâ-i salât-i cum'a rızâen lillahi teâlâ Kur'an-ı Azîmü'ş-şân' "âmene'r-rasulu" âyet-i kerîmesi tilâvet ve sevabın ruhuma ihdâ eyleye, el-ân libas-ı hayatta oldukça tevliyeti bana ve vefatımdan sonra batnen ba'de batnin evlâd ve evlâd-ı evlâdım ve evlâdımın aslâh ve erşedine ve in sefel ve ba'de'l-inkırâz karye-i mezkûre ahâlisi beynerinde muhtarları olan kimesne meşrût ola. Vakf-ı mezbûr tebdîl ve tağyir ve teksîr ve tevfiiri her kerede merreten ba'de uhrâ yedimde ola deyü fâriğan ani'ş-şevâğil meblâğ-ı mezbûr mütevellî-i mezkûre teslîm, ol dahî vakfiyet üzere kabz ve tesellüm ve sâir mütevellîlerin evkafda tasarrufları gibi tasarruf eyleye dedikte, gibbe't-tasdikî'ş-şer'î vâkıf-ı mezbûr butlân-ı vakf-ı nûkûdu ve zımnında olan ba'dehû kavli adem-i lüzûma teşebbüs idüb mütevellî-i mezbûr dahi sıhhat ve lüzuma zâhib olan e'imme-i dîn kavilleriyle mukâbele birle hüküm talep idecek, fi zamânına beyne'l- allam-il-muazzam câri olan vechi muhtar üzere hâkim-i muvakkî-i sadri kitab tûbâ lehu ve hüsnü meâb efendi hazretleri huzûrunda murâfa'a olduklarında âlimen bi'l-hilâfi'l-câri beyne'l-e'immeti'l-eşrâf vakf-ı mezkur evvelâ sıhhatine sâniyen lüzûmuna kazâ-i mer'î itmekle vakf-ı mezbûr sahîh ve lâzım olup min ba'd nakz ve ibtali mümteniü'l-ihtimal oldu. Cerâ zâlîke ve harrerehu fi'l yevmi's-sâni ve'l-aşer min şehr-i rebülevvel li-sene işrun ve selâsemie ve elf.

ŞUHUDU'L-HÂL:

Ulucak Karyesinden Ali Halil bin Receb

Süleyman bin Mehmed bin Mustafa

Ve gayruhûm (VGMA. **Mücedded Anadolu**; 605, s. 152, sıra: 214).

Ek 5: Tesis Senedi Örneği

T. C. Karadeniz Ereğlisi Noteri

Karadeniz Ereğlisi'nde Hüseyin oğlu Durmuş'a ait 21.12.945 gün ve 2091 sayılı Tesis Senedi örneğidir.

TESİS SENEDİ

Bin dokuz yüz kırk beş senesi Aralık ayının yirmi birinci Cuma günü: Ben aşağıdaki imza ve mührün vaz'ı; Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının bahşettiği salâhiyetlere hâiz Karadeniz Ereğlisi Noter Muâvini Ahmet Çölek, Hükümet karşısındaki dairemde işimin başındayken Ereğli'nin Alanlı Nahiyesi Alioğlu Köyü'nde 8. sayılı evde oturduğunu söyleyen ve 1302 tarihinde Hasan ile Havva Ayşe'den doğduğu anlaşılan Durmuş Koçak bana gelerek re'sen bir sened tanzimini istedi. Kendisini kanuna göre ehil ve ergin gördüm. Ereğli'nin Müftü Mahallesinde oturan Dava Vekili Ömer Aydoğan ve Alioğlu Köyü'nde oturan İbrahim'in oğlu Hüseyin Gülçiçek bu işte gören, bilen ve bildiren şahit olarak bulunuyordu. Bunlarda da kanunun aradığı ehliyeti ve olgunluğu buldum. Durmuş Koçak'tan ne iş için geldiğini ve ne gibi bir sened xx yaptırmak istediğini sordum. Şahitler önünde söz alarak: Ereğli'nin Alanlı Nahiyesi Alioğlu Köyünde x halk tarafından yeniden bina ve inşa edilmiş olan Alioğlu Câmisi'nin hitâbet vazifesine meşrût olmak üzere 100/Yüz Lira vakfettim. Ve bu parayı 19.12.945 tarih ve 949595- 14451 numaralı makbuzla Zonguldak Vakıflar Veznesi'ne yatırdım. Nemâsının beher sene hitâbet vazifesine verilmesini isterim, diye sözü bitirdi. Verilen bu sözleri ben noter bu kayıtlar üzerine geçirdim. Şâhitlerle birlikte cümlesi takririm tam istenildiği gibi zaptedildiğini bana bildirdiler. Bu şartlar dâiresinde hazırlanan bu tesis senedini hepimiz imzaladık ve mühürledik. Bin dokuz yüz kırk beş senesi Aralık ayının yirmi birinci Cuma günü.

Karadeniz Ereğlisi İkrar Eden Şahitler:
Noteri Muâvini İmza İmza: Ömer
Ahmet Çölek (Mühür)(D. Koçak) İmza: Hüseyin

İşbu sened sureti 21.12.945 tarih ve 2091 no ile dâirede saklı aslına mutabık olduğu tasdik kılındı. Karadeniz Ereğlisi Noter Muavini Ahmet Çölek. Pul, Mühür ve İmza

İşbu senet Adliye Te'sis Sicil defterinin 945-1 nosunda kayıt edilerek tasdiklan verildi. 21.12.945. Resmî Mühür ve İmza

İdare Meclisi'nin 4.1.946 gün ve 5.5 sayılı kararı uyarınca Vakıf Kayıtlar Kütüğüne aynen kayıt ve tescil edilmiştir.

Aslı ile mukabele olundu. 31.1.946

Daktilo: Naciye Ergüler; Memur Fahriye; Mümeyyiz (imza); Müdür (İmza ve Mühür)

(VGMA, Tesis Defteri, Numara: 620, s. 45-46-47)

Kayıt/946/29; Esas/10/5; Umum/1042; Evrak Yeni Tas. Kutu/15.

Ek 6: Merkezi Sicil: Yeni Vakıf Senedi Örneği

Tescil No: 726

Vakfın Adı: Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfı

Kuruluş Tarihi ve Yeri: 1982 – Ankara

Adresi: Türk Silahlı Kuvvetleri Mehmetçik Vakfı Gn Müd. Genelkurmay-Ankara (Şimdi: Nasuh Akar Mh. 22. Sk. No: 28 Balgat)

Kurucuları: Kenan Evren, Nurettin Ersin, Tahsin Şahinkaya, Nejat Tümer, Sedat Celasun

Hangi Konularda Faaliyet Göstereceği: Silahlı Kuvvetlerde yaptığı görev esnasında hayatını kaybeden veya sakat kalan erbaş ve erlerin kendilerine eş ve çocuklarına ve bakmakla yükümlü oldukları kimselere sosyal ve ekonomik destek olmak.

Halen Faal Olup Olmadığı: Faal

Yayın Organları: Yok

Kuruluş Sermayesi: 1.000 T.L

Son Bilanço Neticesi: (Deftere Kayıt Sırası: 1983) 272.465.043,02. TL

Yönetim Kurulu: Gn. Kur. Per. Başk., Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanları ve J. Gn. K.lığı Per. Başkanlıkları, M.S.B. Hukuk Müşaviri ve Vak. Gen. Md. 1. Hukuk Müşaviri

Yönetim Kurulu Başkanı: Orgeneral Necdet Öztörün

Genel Müdürü: Tuğgeneral Raif Babaoğlu

Genel Sekreteri: Em. Alb. Sabahattin Bayhan

Telefonları: 180150-182100/732 (Şimdi: 0312.284 19 70/71)

(Yeni Vakıflar Kataloğu, Ankara 1984, VGM Yayınları, s. 156).

Ek 7a: Şart Tebdili Kararı Örneği

Seyhan'da Arıkoğlu Vakfının Hayır Hizmetlerinden bir kısmının tebdiline dâir olan İdare Meclisi'nin 2.11.942 Tarihli ve 823/782 sayılı kararının örneğidir.

Seyhan'da Arıkoğlu Vakfı'nın gelirinden zarûrî masraflar çıktıktan sonra bakiyesi sehim (hisse) mütevellî ile hayır şartlarına tahsis edilmiş olduğundan bütçesinin tevziine lüzûm ve mahal görülmediği ve ancak bugün için yapılmasına, imkân olmayan "müderris ile 14 Hücre'deki talebe tahsisâtı"nın tebdili icab etmekte ise de, mütevellinin bu hayır şartlarına isâbet eden paranın tamirâta karşılık tutulmasını ileri sürmekte ve tebdile muvâfakat etmemekte olduğundan bahisle tahsisin zarûrî masraflar çıktıktan sonra yapıldığına göre, mütevellinin bu husustaki itirâz ve adem-i muvâfakati vârid görülmediğinden "müderris ile 14 hücredeki talebe tahsisâtı"nın, "imareterde fukarâya yemek verilmesine tahsisi," sûretinde tebdîli hakkında Muâmelât Müdürlüğü'nün mevzû' 23.10.942 tarih ve 823 evrâk sayılı yazısı ve ilişkileri okundu.

İlişik vakfiye örneğine göre, mukannen hizmetlere ait tahsisler cümle masraf ile gayri mukannen diğer masraflar çıktıktan sonra kalan gelirin sehime taksim sûretile yapılmış olduğu cihetile mütevellinin i'tirazi vârid görülmediğinden yapılamayan müderris ile talebeye aid şart 2762 nolu Vakıflar Kanunu'nun 17. maddesine tevfiқан hizmetin mâhiyeti itibâriyle "Mahallinin İlk Mektep fakîr çocuklarının tedrîs levâzımına" sûretinde değiştirilmiş olmakla, bu sûretle tesciline 2/11/942 gününde oy birliği ile karar verildi.

İdare Meclisi

Reisi

S. Buyan
Muâmelâta

Aza Umûm

Müdür

F. Kiper
13.4.943

Aza

H. Yücel
Me'zun
İmza: F. Ki.

Aza

F. Turhan

Aza

Açık

Seyhan'da Arıkoğlu Vakfı'nın bazı hayır hizmetlerinden bir kısmının tebdiline dâir olan İdare Meclisi Kararı aynen Vakıf Kayıtlar Müdürlüğü'ne kayd ve tescil olunmuştur. 16.12.942 İmzalar...(VGMA, **Yeni Vakfiye Defteri**: 1760, s. 128).

Ek 7b: Şurût Kaydı Örneği **Bezmiâlem Valide Sultan'ın Şartı**

Vâkife şart ve tayin buyurdular ki, Medine'de Yasin okunması ve sevabının Hz. Peygamber'e bağışlanması, II. Sultan Mahmud'un ruhuna hediye edilmesi, Medine'de müezzinlere ücretlerin verilmesi, vakfın gelirinden her sene Medine'ye gönderilmesi, Hz. Hamza'nın makamı yanındaki sebile para gönderilmesi (VGMA, **Müstakil Defter**: 634, s. 106, sıra: 21).

Ek 8: Tevzîn Kaydı Örneği

Kütahya'da Anadolu Vali-i esbâk-i Merhûm Ali Paşa Vakfı'nın vakfiyesine göre hayır hizmet ve şartları arasında hâlen yapılmasına imkân bulunmayanlarının câmi hizmetleriyle birleştirilmesi mahallinde istenmekte olduğu cihetle yapılması mümkün olmayan şartlardan medresenin 12 hücrendeki talebe şartının birinci imam şartı ile; medrese müderrisi ve diğer medresenin 8 hücrendeki talebe şartlarının hatip şartı ile; diğer medresedeki müderris, iki nefer ikinci müezzin, birinci ve ikinci kayyım, câmi ve medrese bevvâbı ile ferrâş şartlarının birinci müezzin şartı ile; medrese ve şadırvan su yolu şartının vâizlik şartı ile; câbi, kâtip, muhasebe harcı, muhziye ve kalemiye şartlarını mütevellî şartı ile birleştirilmek sûretiyle değiştirilmesi düşünüldüğünden bahisle, gereğinin tetkik ve karara bağlanması hakkında 14.5.949 tarihiyle muhavvel Muâmelât Müdürlüğü'nün 9/5/949 gün ve 3213 sayılı yazısı ve ilişkileri okundu.

Adı geçen vakfın hâlen yapılması mümkün olmayan hayır, şart ve hizmetlerinden medresenin 12 hücrendeki talebe şartının birinci imamlık hizmetiyle, medrese müderrisi ve diğer medresenin 8 hücrendeki talebe şartlarının hatiplik hizmetiyle, diğer medresedeki müderris, iki nefer ikinci müezzinlik, birinci ve ikinci kayyımlık, câmi ve medrese bevvâbı ve ferrâş, şart ve hizmetlerinin bire indirilmesi lâzım gelen müezzin ve kayyımlık hizmetiyle; câbi, kâtip, muhasebe harcı, kalemiye, muhziye şartlarının mütevellilik ile, medrese ve şadırvan su yolu şartının vâizlik hizmetiyle, vakfiyede gösterilen inci devirhânlıkla mu'arrifliğin de bugünkü gelir karşısında lâyıkıyla yapılabilmesini sağlamak üzere birinci devirhânlık ile birleştirilmek sûretiyle değiştirilmeleri Vakıflar Kanununun 17. maddesi gereğince uygun görülmüş olmakla bu veçhile tescili yapılmak üzere Genel Müdürlüğe tevdiine 27.05.949 gününde karar verildi.

İdare Meclisi Başkanı
Genel Müdür Y.

H. Ersun

Üye

O. Çapçı

Üye

Ha. Yücel

Üye

İ. Berkil

Üye

Açık

(VGMA, **Yeni Vakfiye Tescil Defteri**: 1965, Sayfa: 219, Sıra: 277).

Ek 9: Talimatnâme Örneği (9 Maddenin Baş Kısmı)

ممالک محروسه الممالک شاهانه واقع نظارت اوقاف هر یوم و جمعه صبحه و اخلت بوظایف بجهت اوقاف شریفه
 بلایه بوضب نظارت اوقاف هر یوم الحاقی نهضت اولونه اوقاف شریفه مسقط و مستند بزرگه و قوچولونه محول
 معجلتی و فراغ و انتقاله تمکاتی خرمهاری و محاسبات و فضله اوقاف و ستمش همگرم بیده غنه اوقاف جمله عیار
 مرتبانه الحاصل فصوله اوقاف جمله نای نظارت غیره اصول همگرمه تطبیقا ابواب بلایه نظارتیه بجهت
 رؤیت و ادای سبب هین اوقاف هر یوم بیده بالترقیه تقدیم قیامه لریجه همگرمه و لاری اهکام محولیه به بالقرار صور
 تسویه و اجرایی مذاکره و تنسیب اولونه قیامه قرار دیر لریجه تمکین لیسف نکای هر یوم حضرته لریجه و ده لری الاستیاده
 اولایه بوضب مستند بوزیریه اره قاطعه مملکت بجهت عید و تنظیم اوقافه تصدیق نامه نای صورت دیر

Memâlik-i mahrûseti'l-mesâlik-i şâhânedê vâki Nezâret-i Evkaf-ı Hümâyûn ve Haremeyni Muhteremeyn dâhilinde bulunan bi'l-cümle Evkaf-ı Şerîfe ile bilâ-nezâret bulunup Nezâret-i Evkaf-ı Hümâyûnu ilhâkı nizâmından olan Evkaf-ı Şerîfe müsekkafât ve müstegallât vukû bulan mahlulât-ı mueccelâtı ve ferâğ ve itikâlât temessükâtı harcları ve muhâsebât ve fazla-i Evkaf ve ma'âş-ı muharrer nâmiyle Hazîne-i Evkaf-ı celîleye âid mürettebâtın el-hâsıl husûsât-ı evkaf-ı celîlenin Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-i mehâsini-i şümûline tatbîkan Nüvvâb-ı Belde Nezâretiyle meclîse rû'yet ve idâresi zımında cânib-i Evkaf-ı Hümâyûndan bi't-terkîm takdim kılınan lâyiha-ı **Meclis-i Vâlâ -yi Ahkâm-ı Adliyye** de bi'l-kirâe sûret-i tesviye ve ircâsî müzâkere ve tensib olunarak karar virildikten sonra keyfiyet hâkîpây-ı hümâyûnu hazret-i şâhânedan lede'l-isti'zan ol bâbda mütâ'allık buyurulan irâde-i kâtî'a-ı mülûkâne mücebince müceddeden tanzîm olunan **ta'limnâmenin** suretidir (VGMA, 1256, **Ahkâm Defteri**, 966, s. 319-321).

Ek 10: Ahkâm Örneği

و دوت لایحه اوقاف هر یوم بیده بالترقیه تقدیم قیامه لریجه تمکین لیسف نکای هر یوم حضرته لریجه و ده لری الاستیاده
 سبب اولونه اوقاف شریفه مسقط و مستند بزرگه و قوچولونه محول بلایه بوضب نظارت اوقاف هر یوم الحاقی نهضت اولونه
 معجلتی و فراغ و انتقاله تمکاتی خرمهاری و محاسبات و فضله اوقاف و ستمش همگرم بیده غنه اوقاف جمله عیار مرتبانه
 الحاصل فصوله اوقاف جمله نای نظارت غیره اصول همگرمه تطبیقا ابواب بلایه نظارتیه بجهت رؤیت و ادای سبب هین
 اوقاف هر یوم بیده بالترقیه تقدیم قیامه لریجه همگرمه و لاری اهکام محولیه به بالقرار صور تسویه و اجرایی
 مذاکره و تنسیب اولونه قیامه قرار دیر لریجه تمکین لیسف نکای هر یوم حضرته لریجه و ده لری الاستیاده
 اولایه بوضب مستند بوزیریه اره قاطعه مملکت بجهت عید و تنظیم اوقافه تصدیق نامه نای صورت دیر

Adana Eyâleti Evkaf Müdürlüğünden tefrik ile ba-irâde-i seniyye müstakillen Evkaf Müdürü tâyin olunan Maraş Sancağının umûr-ı tahrîriyesinde bir nefer kâtibin istihdâmı mertebe-i lüzûmda olduğu beyânıyla yerlûden Said Efendi'nin ehliyeti cihetiyle şehriye 9 gurus maaş ile tâyini husûsuna dâir

mahallinden vârid olan mazbata üzerine mu'amele-i fetvâya lede'l-icrâ sâlifü'z-zikr Adana'nın Evkaf kitâbetine muhassas ba-sûret-i şehriye 400 guruş maaşı olarak bununla tefrîk olunan mezkûr Maraş Sancağı Evkafının umûr-ı tahrîriyesinin dahî icrâsı îcâb-ı halden görünüyor ise de, Adana Eyâleti'nde kâin Mersin Karyesi'nin Cennet Mekân Vâlide Sultan tâbet serâha hazretleri Evkaf-ı Şerîfesine ba-irade-i seniyyeyi tashîhi der-dest icrâ olması ve bu sûretle Adana Evkafın umûr-ı tahrîriyesi kesbi cibâyet eylemesi cihetiyle 400 guruş kâtip maaşına sokulamayacağından, muharrer olduğundan icrâ ve ru'yet olunmak üzere sâlifü'z-zikr Maraş Sancağı Evkafının umûr-ı tahrîriyesi için Cebeci hâsılât-ı evkafdan şehriye müceddeden 250 guruş kâtip maaş tahsis olunarak mümâileyh Said Efendi'nin tâyini mütevakıf re'y-i rezîn Cenâb-ı Sadâret Penâhî idüğü Evkaf-ı Hümâyun Nâzırı Devletlü Ali Şefik Paşa hazretleri takrîr etmekle icrâsına irâde-i seniyye-i hazret-i tacdâr-ı müte'allık buyurulmağla mücebince tesviye-i iktizâsına himmet buyurula. Nâzır-ı müşârünileyh hazretlerine hitâben sâdir olan fermân-ı âli mücebince iktizâsı vâridattan lede's-suâl keyfiyet bi-ibaretihî Evkaf muhâsebesine kayıd ile şehriye müceddeden 250 guruş kâtip maaşının fermân-ı âli tarihî olarak 277 senesi Rebiülâhiri olarak 14'te vâki 76 senesi 29 Teşrînievvel'den itibâren mahalli Evkaf hâsılâtından tahsis-i hâvi mümâileyh Said Efendi yedine sûreti ve keyfiyete malûm olunmak için Evkaf-ı Vâridat Defterlerine ve Maraş Evkaf Müdürine hitâben tahrîrât-ı mahsûsa tasdir kılınmak üzere mektubu Nezâret-i Penâhî Odasına ilmuhaberlerinin îtâsı iktizâ edeceği der-kenâr olundukta mücibince sûret ve ilm u haberleri verildi deyu, **fermân-ı sâmi** buyrulmağın vech-i meşrûh üzere muhâsebe-i merkûmeye kayd ile ilm u haberleri verilmekle kitâbet-i mezkûreye me'mûriyeti hâvi mümâileyh Said Efendi yedine işbu sûret verildi. Fî 15 Cemâziyelevvel Sene 1277 (Ahkâm, VGMA, **Ahkâm Defteri**: 971, s. 68).

Ek 11: Hurûfât Kaydı Örneği

سید ارشد شاه حسن اندی و قاتلک توبیتی او تانندوبه عدویته اولاندره ربهدره لغراضی قریبمنک
 واصلیته شرط و تعیین اعلیٰ اوقات مذکورہ تک ثبت تعرفہ قریبمنک لام
 نوزند انشرطیہ بنت حاجی بوسله قاضی حسن مرصیدہ عنایت
 رمضان

Müteveffa Şod, Adana'da Şâmî Hasan Efendi evkafının tevliyeti evvelâ kendüye ba'de vefâtihi evlâdına ve ba'de'l-inkırâz akrabâsının ekber ve aslahına şart ve ta'yîn itmekle evkaf-ı mezkûrenin nevbet-i tasarrufu akrabâsından kız karındaşı Halime binti Hacı Yusuf'a Kadısı Hüseyin arzıyla inâyet. Şehr-i Ramazan 1140 (VGMA, **Hurûfât Defteri**, 1144, s. 22).

Ek 12: Berât Örneği

بسم الله الرحمن الرحيم
 اذن في واقعه وجوبه من الله اوغلايه بركاته شيا بنا الولى
 جامع شيقير. وايضا معلوم ان اولاد محمد خوسر اولوب بير شيا
 اولغلايريه اولغلايه بولاق توتيه رفته انون حاقان محمد زهير
 لادين و محل و سخي اولغلايه معلوم توجيه ان نور بوليه بارات نهيد و بير يه شيات
 لملايكه بولاق و اتيلر شيا صلا اندر بوبرات همايون و روم و بوسور و كرك بيلد لوم و قور و اوز و
 نه بولاق جامع ريدلر متوقى بابا بير لير مؤذنه اولور مؤذنه سونجى مؤذنه تونشور. و لغلايه عينه اللى
 اولور اجتماع روني و درار عمر و در ليرن دعاريد او مت. و اشتغال كور ترو اوليدر و طرف افند. و لغلايه
 بدر جلد دخل و توج قلمه كور بولور معلوم ترو لير اعاد قلمه كور. و اولو احوال كور ليلت عاروس و قمار و
 و لغلايه ريدلر متوقى بابا بير لير مؤذنه اولور مؤذنه سونجى مؤذنه تونشور. و لغلايه عينه اللى
 و لغلايه ريدلر متوقى بابا بير لير مؤذنه اولور مؤذنه سونجى مؤذنه تونشور. و لغلايه عينه اللى

Nişân-ı Şerîf-i 'Âlî hüküm oldur ki, (Debbağ-zâdenin Müezzinlik Berâtı)

Adana'da vâkî' merhûm Ramazanoğlu Pîrî Mehmed Paşa binâ eylediği Câmî-i 'Atîk'de vâzife-i muayyene ile müezzin olan Mehmed fevt olub yeri hâlî olmağla yerine oğlu işbu râfî-i tevki'i refri'i's-şân-ı hâkânî Mehmed b. Mehmed her vecihle lâayık ve mahall ve müstahak olmağın mahlûlünden tevcîh olunub yedine berât-ı şerîfim verilmek bâbında 'inâyet taleb etmegin fevti vâkî' ise mûcebince sadaka edüb bu **berât-ı hümâyûnu** verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm merkûm varub zikr olunan câmî-i şerîfde müteveffâ babası yerine muezzin olub hizmet-i lâzimesin mer'î ve müeddâ kıldıkdan sonra vazife-i mu'ayyenesiyle mutasarraf olub vâkıfın rûhû ve devâm-ı ömr ve devletim için duâya müdâvemet ve iştigâl göstere ol bâbda taraf-ı âherden hiç ferd mâni' ve müzâhim olmayub ber-vechile dahl ve ta'arruz kılmayalar. Şöyle bilüb 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılarlar. Tahrîren fî evâil-i Muharremü'l-haram li-sene selâse ve erba'in ve mie ve elf. Kad vasale fî 12 Rebî'i'l-evvel sene 1143. Kostantiniyyeti'l-Mahrûse.

(MK. Adana Şer'iyye Sicili, 129, s. 17).

Ek 13: Hulâsa Defteri Kaydı Örneği

موهبتیاریه محمد علی سلطان
 علی قضاة بقره نوبی صافیه کویه
 در حقیقت خوار صومعه ضابطه فتح
 دفتیله بر وجهی از بابا یوسف بر وجهی
 در سنه ۱۲۹۲ هجری قمری
 در روز ۱۱ محرم الحرام
 در شهر کربلا
 در وقت عصر
 در حضور
 در حضور
 در حضور
 در حضور

در وقت لغویه قیامه در وقت افروزه استارود و ام مردم و مقبوله بر الفیحه که مؤمنه هیزد
 حفری علیه حایره حایره سنه المولد زرد بر می نوشتند در روز «۱۱» تا قیامه قضاة
 محمد علی سلطان بر وجهی از بابا یوسف بر وجهی
 در سنه ۱۲۹۲ هجری قمری

Evkaf-ı Hümâyün Hazinesi'nden mazbût evkaftan İstanbul'da vâki merhûm ve mağfûrunleh Ebu'l-Feth Sultan Mehmed Han tâbe serâhû hazretleri İmaret-i Âmiresi'nden almak üzere yevmî 6 çift fudûla 11 Muharrem sene 1292 tarihiyle Eşrâf-ı Kudâddan Mehmed Arif Bey ibni Mehmed Lütfullah ve Hediye Şâmurd Hanım binti Mahmud Efendi'nin ber-vechi iştirak el-yevm uhdelinde olduğu.

Mümâileyhimâdan Mehmed Arif Bey'in hissesi olan yevmî 3 çift fudûla hüsn-i rızasıyla ferağ ve kasr-ı yedinden Urfa Mutasarrıfı Sâbık Abdi Efendi ibni Mehmed'e tevcihi, Masarıfat-ı Umûmiye Müdüriyeti'nden memhuren inhâ olunmuş olmasıyla ber-mûceb-i inhâ bi't-tevcih berât îtâsı. Esas 11/6, Mühür (VGMA, **Hulâsa Defteri**, 864, s. 42, sıra: 784).

Ek 14: Hüccet Örneği

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على سيدنا محمد وآله الطيبين الطاهرين

مدینه اذ حلاله زکات مسکین حرم حرمه کسانه زکات حسن بن علی نام کر خلیفہ سراج صفی الدین
التوفیق بن محمد مرشد راجحانہ نے کہو حافظ الکتاب بیوس نے عثمان نام کر خلیفہ
اور زکات و توفیق کے نام ایوب بسو فرم کر یوسف متوفی کو کرت ہدایم
اور علو حرمہ شب عفتا میں اولاد نے زکات لوب سہ کے توفیق الہیہ اور توفیق التوفیق
اولاد و عفتا سنہ ولیدہ اولاد عفتا سنہ شد و طہ اولاد توفیق حرمہ معلوم بہ کسانہ
سطح و عقیدہ الوب الیوم موت نفوذ در حدیث مالہ استغفار اعلیٰ کہو فرم کر
در حدیث اس اولاد عفتا الیوم دفعہ خود توفیق اولوب بنیم باب ستون توفیق
حدیث و وقت توفیق الہیہ معنی اولاد عفتا بنیم کہو فرم کر در حدیث اس اولاد توفیق
حسبید علو دفعہ خود توفیق حرمہ طلبہ ایدرم سوال اولوب توفیق توفیق و توفیق
اجرا التوفیق مطلوبہ در حدیث اس سوال اولاد توفیق حرمہ بنیم جو بنیم حدیث توفیق توفیق
اور زکات و عفتا سنہ معلوم بہا بر وجه توفیق اولاد توفیق اولاد توفیق اولاد توفیق
توفیق توفیق حرمہ عفتا اولاد توفیق اولاد توفیق اولاد توفیق اولاد توفیق
مطابق بنیم طلبہ توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق
توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق توفیق
السوم الحاکم استغفار استغفار استغفار استغفار استغفار استغفار استغفار استغفار

عبدالرحمن
محمد علی
توفیق
ابن علی

Eskihamam Mahallesinde Yusuf'un Hücceti

Medine-i Adana mahallâtından Eskihamam Mahallesi sükkânından Hasan Beşe bin Ali nâm kimesne Meclis-i Şer'î hafır-ı lâzîmü't-tekîrde yine mahalle-i mezbûre sükkânından işbu hâfîzün'l-kitab Yusuf bin Osman nâm kimesne mahzârında üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idüb işbu merkûm Yusuf müteveffâ Kürt Bayram oğlu Mehmed Paşa 'utekâsı evlâdından olub paşayı mûmâileyhin evkafı ba'de inkırâz evlâd ve 'utekâsına ve ba'dehû evlâd-ı 'utekâsına meşrûta olduğu, vakfiyeyi ma'mûlün-bih bihâsında mestûr ve mukayyed olub el-yevm nevbet-i tasarruf derece-i salite intikall itmekle işbu merkûm Yûsuf derecede müsâvî evlâd-ı 'utekâ ile vakf-ı mezkûra mutasarrif olub benim babam müteveffâ-yı mezbûr Ali dahî vâkîf-ı mumâileyhin mu'teki olmağla ben dahî kendüler ile derecede müsâvî olduğum hasebiyle galle-i vakf-ı mezkûrdan hisse taleb iderim. Sû'âl olunub takrîri tahrîr ve mûceb-i şer'îsi icrâ olunmak matlûbumdur" didikde gibbe's-su'âl merkûm Yusuf cevâbında müdde'î-i mezbûrun takrîri üzre meşrût-ı vakfiye ma'mûlün-bihâ ber-vech-i muharrer olub ve elân kendüler mutasarriflar olduğu ikrar lâkin müdde'î-i mezbûr Hasan'ın 'utekâ evlâdından olduğunu inkâr itmekle müdde'î-i mezbûrdan da'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukda ba'de'l-ihâl ve l-istimhâl ityân-ı beyyineden izhâr-ı 'aciz itmeğîn mücebiyle müdde'î-i mezbûr Hasan Beşe bî-vech-i şer'î mu'ârazadan men'î-i birle mâ-vak'a'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fî'l-yevmi'l-hâdî min şehri Şa'bânî'l-mu'azzam li-sene tis'a ve sittîn ve mi'e ve elf.

ŞUHUDÜ'L-HÂL

Mercan-zâde Fahrü'l-ulemâ Hüseyin Efendi, Kansafzâde Seyyid Osman Ağa, el-Hac Battal Mehmed Ağa, Kâtip Abdullah Efendi, Ser-muhzırân Ahmed (Hüccet, **Adana Şer'îyye Sicili**, 30, s. 14).

Ek 15: Köye Devir Kaydı Örneği

Evrâk Numarası :1782

Vakfın İsim ve Şöhreti: Zeynep binti Delice

Vakfın Bulunduğu Yer: Aydın-Gökiriş

Zabtın Esası: İdare Meclisi

Zabıt Kararının Numarası: 570/550 ve **Tarihi:** 21.8.944

Zabtın Sebebi: Çeşme ve sebilhânelerinin tamine meşrû olduğu cihetle çeşmelerin bulunduğu köyün ihtiyar heyetine devir olmuştur.

Esas Defter No: 8/7/2/M.7

Karton No: 2

Defter Sayfa No: 27

Mülâhazat: — (VGMA, **Köye Devir Kutusu**, Evrak Numarası: 1782).

Ek 16: Fudûla Kayıt Örneği

طعام فاطمة بنت خليل عبد ق اوکلوغلی محمد حسب ۱۸۱۵۲
 فذولہ کو چلے ۳۰ مالا ولی الیم غرضتوی اندک افروز حضرتینہ بارضا زاعت کرد ۹۲ فی غلتہ
 استبداد کی قطعہ فذولہ با اشارت عبد ویا زماہ عالمشاہ کو حضرتینہ
 بنا بیور دقلری قلندر نما؛ زاویہ تعمیرہ بیور لقیہ باوہہ سزج
 ورتہ فیصیحی طور و مقید در

۱۸۱۵۲
 فذولہ کو چلے ۳۰ مالا ولی الیم غرضتوی اندک افروز حضرتینہ بارضا زاعت کرد ۹۲ فی غلتہ

Taâm-ı Fâtıma binti Halil Anka üvegjoğlu Mehmed Hasib 15 Za 1208 Topkapı'da Hamam odalarında (Sah). Mezbûre Fâtıma iş bu iki kıt'a fudûleyi, fuduleyi küçük, K: 5; kıyye: Hâlen Veliyyünniâm Ömer Hulusi Efendi, Efendimiz hazretlerine bir'rizâ ferâğât kerde fi 9 Şa'ban 1215. Kıt'a 2-2: 0.

İşbu 2 kıt'a fudûle bâ-işaret-i aliye ve bâ fermân-ı âli müşârunileyh hazretlerinin bina buyurdıkları Kalenderhâne Zâviyesine ta'yin buyrulmağın bâlâda 8. varakta tafsîli mastûr ve mukayyedir. Cümlesi kıt'at: 02 kıyye (k.) 53; 03 k. 54; 02 k. 13; 02 k. 14; 04 k. 54; 03 k. 15; 02 k. 14; 02 k. 6; 02 k. 14; yekun 22-22:00 (VGMA, **Fudûla Defteri**, 1010, s. 62).

Ek 17: İntifa Hakkı Kaydı Örneği**(İstanbul) Kadıköy (ün)'de Mühürdâr Ahmed Ağa Vakfı****Sıra:** 71**Aylığın Miktarı:** 5 Lira 50 Kuruş + 5 Lira 50 Kuruş**Tahsis Tarihi:** 4.3.1941 **Şeraiti:** ...**Adı, Sanı ve Mahalli İkâmeti:** Hüseyin Neş'e; Mühürdâr Ahmed Haydar Ural**Hangi Vakıftan Olduğu:** Kadıköy'nde Mühürdâr Ahmed Ağa ibni Mustafa Ağa Vakfı**Kaydın Gittiği Yer:** ...**Mülâhazât:** K/11, Kayıt 941/62; Esas İşlenmişti 23/625; 84 Numarada Haydar'a ait kayıt var bakıla.**Sıra:** 84**Aylığın Miktarı:** 11 Lira**Tahsis Tarihi:** 30.1. 1942 **Şeraiti:** ...**Adı, Sanı ve Mahalli İkâmeti:** Ahmed Haydar Ural**Hangi Vakıftan Olduğu:** İstanbul (Kadıköy'nde) Mühürdâr Ahmed Ağa Vakfı**Kaydın Gittiği Yer:** ...**Mülâhazât:** 259/242; K/2; Esasa İşlenmiştir; Esas 23/625(VGMA, **İntifa Defteri**, 1754, s. 71, 84)**Ek 18: Maaş Defteri Kaydı Örneği**

رقبانا	ملا شطاب	ملا شطاب	ملا شطاب	ملا شطاب	ملا شطاب	ملا شطاب
...

Aded-i Umûm: 10**Mikdar-ı Maâş:** 30 Guruş**Mahall-i Tahsisi:** Cennetmekân Sultan Mustafa Han ve Haremeyn**Eshâb-ı Maâş:** Devletlü, Necâbetlü Ahmet Nurettin Efendi Hazretlerinin Arabacıbaşısı Bekir Ağa**Tahsîs Tarihi:** 4 Nisan 1321**Şartı:** ...**Defter-i Atîk İşareti:** Esas 1/900**Mülâhazât:** ...**Vukûât:** Mümâileyhin maaşından Muvâzene Kanunu mücibince kat'edilen 250 Guruştan mezkûr'l-mikdarı Ömeriye Câmî-i Şerifinin esnâ-yı ta'mirinde kazâen düşüp vefat eden Şamlı Mehmed Ağa'nın vâlidesi Zeliha Hanıma kayd-ı hayat şartıyla 3 Nisan sene 326 tarihinden itibaren bâ-irade-i aliyye tahsis kılındığını mübeyyin berâtı ve 22 Rebiyyülâhir 328 tarihinde ilmühaber îtâ kılınmıştır. Tafsil Sıra No: 6170 (VGMA, **Maaş Defteri**, 920, s. 100).